

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

***Кафедра соціально-економічної географії і регіонаознавства
імені Костянтина Нємця***

До захисту допустити

Завідувач кафедри _____ Людмила НЕМЕЦЬ

«_____» _____ 2025 р.

**ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
У КАНАДІ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Виконала: студентка 4 курсу, групи ГЕ-41-з
спеціальності 106 Географія
ОПП «Економічна, соціальна географія
та регіональний розвиток»

Крикун Дар'я Олександрівна

Науковий керівник:

к. геогр. н., доцент Кандиба Юрій Іванович

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК Тарас ПОГРЕБСЬКИЙ

Секретар ЕК Олена ПЕДЬ

«_____» _____ 2025 р.

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ УРБАНІЗАЦІЇ	5
1.1. Поняття «урбанізація», її характерні риси	5
1.2. Чинники урбанізаційних процесів	9
1.3. Рівні і темпи урбанізації у регіонах світу	15
РОЗДІЛ 2. ЧИННИКИ УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КАНАДІ	21
2.1. Історичні особливості урбанізації в Канаді	21
2.2. Географічні передумови урбанізаційних процесів у Канаді	25
2.3. Економічні чинники урбанізаційних процесів у Канаді	30
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КАНАДІ	36
3.1. Регіональні відмінності урбанізаційних процесів у Канаді	36
3.2. Характеристика найбільших міст Канади	42
3.3. Проблеми урбанізації в Канаді та шляхи їх розв'язання	49
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. Урбанізація є однією з найважливіших глобальних тенденцій сучасності, що суттєво впливає на економічний, соціальний та екологічний розвиток країн. Зростання чисельності міського населення, розширення міських територій і формування нових урбаністичних структур змінюють звичний спосіб життя, створюючи як нові можливості, так і виклики. Урбанізаційні процеси в Канаді є унікальними через особливості історичного розвитку, багатонаціональний склад населення, великі географічні простори, суворий клімат і вплив природних ресурсів на економіку країни.

Дослідження урбанізаційних процесів у Канаді є актуальним з огляду на необхідність вивчення інтегрованих підходів до планування міських просторів, вирішення екологічних проблем, забезпечення сталого розвитку та покращення якості життя населення. Канадський досвід може бути корисним для інших країн, які прагнуть гармонізувати економічний розвиток з охороною довкілля. Окрім цього, глобалізація й інтеграція світових ринків потребують врахування урбанізаційних процесів у розробці міжнародних стратегій співпраці, що робить дослідження урбанізації Канади важливим для розуміння її ролі у світовій економіці та культурному обміні.

Аналіз попередніх досліджень показує, що проблема урбанізації активно вивчається в наукових колах. У фокусі уваги багатьох дослідників перебувають питання урбаністичного планування, сталого розвитку міст, просторової структури урбанізованих територій, впливу міграції на урбанізаційні процеси. Проте канадський контекст у цих дослідженнях представлений фрагментарно, або ж зосереджується лише на окремих аспектах — наприклад, агломераціях Торонто, Ванкувера чи Монреаля. Водночас комплексний підхід, що враховує географічні, економічні, соціальні й історичні чинники урбанізації Канади, залишається недостатньо розробленим, що й зумовлює потребу в більш системному аналізі.

Мета дослідження: проаналізувати урбанізаційні процеси в Канаді, їхні особливості, чинники, динаміку та вплив на соціально-економічний розвиток

країни.

Для досягнення цієї мети у роботі передбачено вирішення таких **завдань**:

- охарактеризувати основні теоретичні підходи до вивчення урбанізації та розкрити її сутність;
- проаналізувати чинники, які визначають урбанізаційні процеси в Канаді;
- дослідити сучасні географічні особливості урбанізації, включаючи регіональні відмінності та територіальну структуру;
- дати характеристику найбільших міст Канади;
- визначити проблеми, пов'язані з урбанізаційними процесами, для економіки, соціальної сфери та екології Канади, і шляхи їх розв'язання;

Об'єкт дослідження: урбанізаційні процеси, які впливають на формування соціально-економічного середовища в Канаді.

Предмет дослідження: географічні особливості урбанізаційних процесів у Канаді.

Методи дослідження, використані в роботі, включають системний аналіз, порівняльно-географічний метод, метод картографування, статистичний аналіз, метод історичної ретроспекції, а також метод узагальнення та моделювання.

Інформаційну базу дослідження склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, аналітичні звіти міжнародних організацій, статистичні дані урядових установ Канади, матеріали географічних атласів, офіційні документи, електронні ресурси та карти.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота викладена на 57 сторінках друкованого тексту, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 23 найменування. Робота ілюстрована 7 рисунками.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ УРБАНІЗАЦІЇ

1.1. Поняття «урбанізація», її характерні риси

Урбанізація є одним із ключових соціально-економічних явищ, яке відображає процес трансформації суспільства, що супроводжується збільшенням частки міського населення та розширенням впливу міських форм життя. Цей процес став центральним аспектом розвитку людської цивілізації, особливо у XX-XXI століттях, коли більшість населення світу почала проживати в містах. Щоб розкрити суть урбанізації, важливо розглянути основні визначення цього поняття, які використовуються в науковій літературі, та виділити його ключові аспекти.

Загальне визначення терміна «урбанізація» можна сформулювати як процес зростання чисельності міського населення, розширення територій міських поселень та підвищення ролі міст у соціально-економічному, культурному і політичному житті країни чи регіону. Цей процес охоплює широкий спектр явищ: від зростання чисельності жителів міст до впровадження міського способу життя у сільській місцевості. Урбанізація є складним і багатогранним процесом, який включає демографічні, економічні, соціальні, політичні та культурні аспекти.

Вчені виділяють кілька основних підходів до визначення урбанізації, які відображають різні сторони цього явища. Перший підхід розглядає урбанізацію як демографічний процес, що характеризується зростанням частки міського населення у загальній чисельності населення країни чи регіону. За цього підходу акцент робиться на кількісних показниках: рівень урбанізації визначається відсотковим співвідношенням міського і сільського населення, а темпи урбанізації – зміною цього співвідношення у часі.

Другий підхід акцентує увагу на соціально-економічних аспектах урбанізації. Згідно з цим підходом, урбанізація передбачає не лише збільшення чисельності міського населення, але й зміни у структурі економіки, зайнятості

та способу життя. Зокрема, вона пов'язана з переходом від аграрного до індустріального і постіндустріального суспільства, зростанням ролі міст як центрів економічної активності, науки, освіти і культури. У цьому контексті урбанізація розглядається як процес модернізації суспільства.

Третій підхід до визначення урбанізації зосереджується на територіальному аспекті. У цьому випадку урбанізація визначається як процес розширення міських територій, що супроводжується поглинанням сільських поселень та створенням нових міських агломерацій. Територіальний підхід дозволяє досліджувати урбанізацію як феномен, що змінює просторову структуру регіонів і країн [2].

Четвертий підхід стосується культурного і поведінкового аспекту урбанізації. Згідно з цим підходом, урбанізація пов'язана із поширенням міського способу життя, цінностей і норм поведінки. Міські жителі, як правило, характеризуються вищим рівнем освіти, більшою мобільністю, індивідуалізмом і відкритістю до інновацій. Цей підхід підкреслює значення урбанізації як соціокультурного явища, що формує нові моделі поведінки і спілкування.

Визначення урбанізації, також, залежить від контексту, у якому воно використовується. Для прикладу, у демографії урбанізація розглядається як зміна кількісного співвідношення міського і сільського населення. У соціології урбанізація асоціюється із соціальними і культурними змінами, що супроводжують зростання міст. У географії вона досліджується як процес перетворення просторової організації територій.

Одним із важливих аспектів визначення урбанізації є її глобальний і локальний характер. На глобальному рівні урбанізація відображає світові тенденції міграції, розвитку економіки та технологій. На локальному рівні вона проявляється у конкретних особливостях урбанізаційних процесів у різних країнах і регіонах, які залежать від їхніх історичних, географічних, культурних і економічних умов.

Урбанізація має як позитивні, так і негативні наслідки, що також відображаються у визначеннях цього поняття. Серед позитивних наслідків – зростання економічної активності, розвиток інфраструктури, підвищення рівня

життя населення. Негативні наслідки включають перенаселення міст, забруднення навколишнього середовища, зростання соціальної нерівності та проблеми урбаністичного планування.

Загалом, урбанізація – це динамічний і багатофакторний процес, який відображає взаємодію природних, економічних, соціальних і культурних чинників. Її визначення залежить від підходу, контексту і мети дослідження, але в усіх випадках вона є невід’ємною складовою розвитку сучасного світу.

Сучасна урбанізація є багатогранним і динамічним процесом, який визначає розвиток суспільства в умовах глобалізації, технічного прогресу та соціально-економічних змін. Вона охоплює різні аспекти життя – від просторових і демографічних до соціокультурних та екологічних, формуючи нову реальність для людства. Сучасна урбанізація має ряд характерних рис, які відрізняють її від попередніх етапів розвитку цього явища.

Перш за все, сучасна урбанізація характеризується високими темпами зростання міського населення. У XX столітті спостерігалось стрімке збільшення кількості людей, які проживають у містах, і цей процес продовжується у XXI столітті. За даними Організації Об'єднаних Націй, у 2020 році понад 56% населення світу проживало у міських районах, і ця частка прогнозується на рівні 68% до 2050 року. Особливо високі темпи урбанізації спостерігаються у країнах, що розвиваються, таких як Індія, Китай, Нігерія та інші держави Африки, Азії та Латинської Америки [4].

Ще однією рисою сучасної урбанізації є концентрація населення у мегаполісах та агломераціях. Мегаполіси – це міські утворення з населенням понад 10 мільйонів осіб, і їх кількість стрімко зростає. Наприклад, такі міста, як Токіо, Шанхай, Нью-Йорк, Мумбаї та Сан-Паулу, є одними з найбільших у світі. Водночас формуються агломерації – території, де декілька міст зростаються між собою, створюючи єдину урбаністичну систему. Така урбанізація призводить до зростання тиску на інфраструктуру, природні ресурси та соціальні системи.

Третя характерна риса – посилення просторової нерівності у розподілі міського населення. Урбанізація відбувається нерівномірно: в одних регіонах

спостерігається швидке зростання міського населення, тоді як інші залишаються відносно малоурбанізованими. Для прикладу, країни Європи вже досягли високого рівня урбанізації, тоді як у багатьох країнах Африки цей процес ще перебуває на початковій стадії. Просторова нерівність також проявляється у розподілі багатства та доступі до якісної інфраструктури між різними містами та районами.

Сучасна урбанізація супроводжується значними екологічними викликами, що є ще однією її характерною рисою. Швидке зростання міст призводить до збільшення забруднення повітря, води та ґрунтів, утворення великих обсягів відходів, деградації екосистем та знищення природних ландшафтів. Урбанізація також сприяє зростанню викидів парникових газів, що посилює проблему глобального потепління. Водночас, у багатьох містах виникають проблеми із забезпеченням доступу до чистої води, ефективною системою каналізації та зеленої інфраструктури.

Особливою рисою сучасної урбанізації є вплив технологічного прогресу та цифровізації. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, впровадження «розумних міст» (smart cities) і цифрових платформ змінює способи управління міськими системами. Сучасні технології дозволяють оптимізувати транспортні потоки, контролювати споживання енергії, забезпечувати безпеку та покращувати якість життя у містах. У таких містах, як Сінгапур, Барселона або Торонто, впроваджуються інноваційні рішення для ефективного управління міськими ресурсами.

Ще однією важливою рисою сучасної урбанізації є глобалізація міст. Сучасні міста стають не лише економічними, але й культурними центрами з глобальним значенням. Вони беруть участь у міжнародних процесах торгівлі, інвестицій, наукових досліджень та культурного обміну. Такі міста, як Лондон, Париж, Нью-Йорк і Токіо, є прикладами глобальних мегаполісів, які впливають на розвиток світової економіки та політики [5].

Водночас сучасна урбанізація супроводжується соціальними проблемами, такими як зростання соціальної нерівності, утворення нетрів, безробіття та дефіцит доступного житла. У багатьох великих містах світу виникає проблема

соціальної поляризації: багаті райони з високим рівнем життя співіснують із бідними кварталами, де населення живе у складних умовах. Це може призводити до соціальних конфліктів, маргіналізації певних груп населення та зростання злочинності.

Сучасна урбанізація також має культурні аспекти. Вона сприяє формуванню мультикультурного середовища, у якому представники різних націй, етносів і культур взаємодіють і обмінюються досвідом. У містах виникають нові форми мистецтва, музики, архітектури та літератури. Водночас урбанізація може призводити до втрати традиційних культурних цінностей, стандартизації стилю життя та домінування глобальних трендів.

Однією з останніх тенденцій сучасної урбанізації є розвиток концепції сталого міського розвитку. З огляду на екологічні та соціальні виклики, міста прагнуть впроваджувати принципи сталого розвитку, зменшуючи негативний вплив на довкілля та підвищуючи якість життя населення. Впровадження екологічно чистого транспорту, використання відновлюваних джерел енергії, розвиток зеленої інфраструктури та циркулярної економіки – усе це стає важливими елементами сучасного міського планування.

1.2. Чинники урбанізаційних процесів

Економічні чинники є одними з ключових факторів, що впливають на процеси урбанізації, формуючи не лише темпи зростання міст, але й характер їх розвитку. Вони визначають, як і чому люди переселяються в міста, які зміни це викликає у структурі зайнятості, розподілі ресурсів і рівні життя населення. У сучасному світі економічні чинники урбанізації проявляються через глобалізацію економіки, розвиток індустріалізації, структурні зміни у виробництві, зростання послуг й інноваційних галузей, а також через вплив політики держав і міжнародних організацій [2].

Індустріалізація історично є одним із головних рушіїв урбанізації. Розвиток промисловості у XIX і XX століттях став потужним каталізатором зростання міст, оскільки саме у міських районах концентрувалися заводи,

фабрики, транспортні вузли і торговельні центри. Міста ставали місцем, де створювалися робочі місця, які пропонували вищу заробітну плату і кращі умови життя порівняно із сільськими районами. Це стимулювало масову міграцію населення із сіл до міст, створюючи умови для формування нових міських агломерацій. У сучасних умовах індустріалізація залишається важливим чинником у країнах, що розвиваються, таких як Індія, Китай чи В'єтнам, де промислові центри сприяють прискоренню урбанізаційних процесів.

Глобалізація економіки стала новим важливим фактором сучасної урбанізації. У світовій економіці міста виконують роль центрів міжнародної торгівлі, фінансів, логістики і високотехнологічного виробництва. Такі мегаполіси, як Лондон, Токіо, Нью-Йорк або Гонконг, є глобальними економічними хабами, що приваблюють інвесторів, компанії і кваліфікованих працівників. Високий рівень інтеграції у світову економіку стимулює розвиток інфраструктури, забезпечує появу нових робочих місць і сприяє зростанню рівня життя у таких містах, водночас посилюючи їхню економічну роль у регіоні та світі.

Третім важливим економічним чинником є розвиток сектора послуг. У сучасному світі відбувається перехід від індустріальної економіки до постіндустріальної, у якій сектор послуг займає домінуюче положення. Фінансові послуги, ІТ, освіта, медицина, туризм і розваги концентруються переважно у містах, створюючи значну кількість робочих місць і стимулюючи міграцію населення. Крім того, такі галузі, як інформаційні технології і наукові дослідження, потребують висококваліфікованих працівників, які зазвичай проживають у великих містах із розвиненою інфраструктурою і доступом до освітніх та культурних ресурсів [22].

Розвиток транспортної інфраструктури є ще одним вагомим економічним фактором урбанізації. Міста є центрами транспортних вузлів – залізничних станцій, аеропортів, портів і автомагістралей, які забезпечують швидкий і ефективний доступ до товарів, послуг і ринків праці. Інфраструктурні інвестиції стимулюють зростання міст і сприяють підвищенню їхньої

конкурентоспроможності на глобальному рівні. Наприклад, розвиток сучасних логістичних центрів у мегаполісах, таких як Шанхай чи Дубай, сприяє інтеграції цих міст у міжнародні торговельні мережі.

Рис. 1.1. Піраміда цілей та зв'язків у процесі планування розвитку

Економічні чинники включають й фінансові інвестиції у розвиток міст. Залучення капіталу для будівництва житлової, транспортної і соціальної інфраструктури створює умови для подальшого зростання міського населення. Уряди багатьох країн активно залучають іноземні інвестиції для розвитку інфраструктури великих міст, що сприяє підвищенню їхньої привабливості для бізнесу і населення. У той же час, розвиток сучасних міських агломерацій залежить від ефективного управління фінансовими ресурсами і стратегічного планування.

Важливим аспектом є також економічна нерівність між містами і сільськими районами. У багатьох країнах урбанізовані території мають значно вищий рівень доходів, краще розвинену інфраструктуру і ширші можливості для розвитку, ніж сільські райони. Це стимулює міграцію населення до міст у пошуках кращих умов життя і роботи. Особливо це помітно у країнах, що розвиваються, де сільське господарство не може забезпечити належний рівень доходу для більшої частини населення.

Урбанізація також пов'язана з економічними викликами. Наприклад, швидке зростання міського населення часто перевищує можливості міської інфраструктури, що призводить до перенаселення, дефіциту житла, зростання безробіття і соціальних проблем. У багатьох мегаполісах світу, таких як Мумбаї чи Джакарта, спостерігається утворення нетрів, де умови життя є значно гіршими, ніж у сільській місцевості. Економічні виклики також включають необхідність адаптації до змін у структурі зайнятості, спричинених автоматизацією і цифровізацією, що змінюють попит на робочу силу.

Окремо слід зазначити роль державної політики у впливі на економічні чинники урбанізації. Уряди багатьох країн розробляють стратегії урбаністичного розвитку, які включають інвестиції у транспорт, енергетику, освіту і медицину. Наприклад, Китай активно розвиває міську інфраструктуру і стимулює урбанізацію у своїх регіонах через програми будівництва нових міст і агломерацій. У розвинених країнах політика спрямована на забезпечення сталого розвитку міських територій і вирішення соціально-економічних проблем [14].

Соціально-культурні чинники урбанізації є одними з найважливіших елементів, що формують характер та динаміку цього процесу в сучасному світі. Урбанізація не лише змінює фізичний вигляд міст, але й суттєво впливає на соціальну структуру, культурні цінності, способи життя, систему освіти та охорони здоров'я, а також на процеси інтеграції та взаємодії між різними групами населення. Аналіз соціально-культурних аспектів урбанізації дозволяє зрозуміти її багатогранність і взаємозв'язок із суспільними процесами, що визначають якість життя і розвиток міських спільнот.

Одним із ключових соціальних чинників урбанізації є покращення умов життя в містах порівняно із сільською місцевістю. У міських районах зазвичай доступні кращі можливості для отримання освіти, медичних послуг, працевлаштування та розваг. Це стимулює населення мігрувати до міст у пошуках вищого рівня життя і більш сприятливих умов для самореалізації. Наприклад, наявність вищих навчальних закладів, сучасних медичних центрів і

розвиненої культурної інфраструктури робить міста привабливими для молоді, яка прагне здобути освіту або розвивати свою кар'єру.

Освіта відіграє центральну роль у соціально-культурних процесах урбанізації. Міста є осередками освітніх установ, які забезпечують доступ до якісного навчання на різних рівнях – від початкового до університетського. Це створює умови для зростання освітнього рівня населення і сприяє формуванню кваліфікованої робочої сили, яка необхідна для розвитку економіки. Крім того, у міському середовищі активно розвиваються інновації у сфері освіти, такі як дистанційне навчання, спеціалізовані програми для молодих професіоналів і курси підвищення кваліфікації, які дозволяють людям адаптуватися до змін на ринку праці.

Культурні аспекти урбанізації також є важливим чинником, що впливає на розвиток міст. Міста стають центрами культурного життя, де зосереджуються музеї, театри, галереї, концертні зали і кінотеатри. Вони забезпечують доступ до широкого спектру культурних подій і стимулюють розвиток мистецтва, літератури та інших форм самовираження. Наприклад, великі міста, такі як Париж, Нью-Йорк чи Токіо, відомі своєю культурною спадщиною і приваблюють не лише місцевих жителів, а й туристів з усього світу. Цей аспект сприяє формуванню міського способу життя, який часто асоціюється із високим рівнем споживання культурних благ і активним соціальним життям [13].

Соціально-культурні чинники також впливають на демографічні процеси, які супроводжують урбанізацію. Міста зазвичай приваблюють молоде покоління, яке шукає можливості для самореалізації. Це призводить до того, що у міських районах зростає частка молодих людей, які активно формують нові тенденції у сфері культури, моди, технологій та суспільних відносин. Водночас у великих містах відбувається демографічне старіння населення, оскільки урбанізація створює умови для довшої тривалості життя завдяки доступу до кращої медицини і соціальних послуг.

Сучасна урбанізація також супроводжується зміною традиційних соціальних відносин. У міських спільнотах відбувається зростання

індивідуалізму і зменшення ролі родинних зв'язків, які є характерними для сільського способу життя. Водночас у містах активно розвиваються нові форми соціальної взаємодії, такі як професійні мережі, спільноти за інтересами і волонтерські організації. Це сприяє формуванню багатогранного соціального середовища, яке надає людям можливість обирати той спосіб життя, який відповідає їхнім індивідуальним потребам і цінностям.

Урбанізація також стимулює інтеграцію різних культур і етнічних груп. У великих містах проживають люди з різними культурними традиціями, мовами і релігіями, що створює умови для взаємодії і обміну досвідом. Це сприяє формуванню мультикультурного середовища, яке збагачує міську культуру і стимулює розвиток толерантності та взаємоповаги. Водночас процеси урбанізації можуть супроводжуватися соціальною напругою, пов'язаною з адаптацією нових груп населення до міського середовища і розподілом ресурсів.

Сучасні міста також є осередками технологічних і соціальних інновацій, які змінюють спосіб життя їхніх жителів. Наприклад, розвиток цифрових технологій сприяє появі нових форм комунікації, роботи і розваг, які стають доступними завдяки урбанізації. Міста стають платформами для експериментів у сфері смарт-технологій, які покращують якість життя, оптимізують використання ресурсів і забезпечують сталий розвиток.

Однак соціально-культурні чинники урбанізації можуть мати і негативні наслідки. Швидке зростання міського населення часто супроводжується посиленням соціальної нерівності, особливо у мегаполісах країн, що розвиваються. Наприклад, у містах може зростати розрив між заможними районами і нетрями, де умови життя залишаються надзвичайно важкими. Це створює соціальну напругу і виклики для державної політики у сфері управління урбанізаційними процесами [11].

Крім того, урбанізація може призводити до втрати традиційної культури, особливо у країнах, де процеси модернізації відбуваються швидко. Міграція населення до міст часто супроводжується зміною способу життя, що може призводити до зникнення традиційних ремесел, звичаїв і мов. Для збереження

культурної спадщини необхідно розробляти спеціальні програми, які підтримують розвиток місцевих культур у міському середовищі.

1.3. Рівні і темпи урбанізації у регіонах світу

Рівні та темпи урбанізації у різних регіонах світу є складними процесами, що відображають історичні, економічні, соціальні та культурні особливості країн і регіонів. Урбанізація охоплює процеси зростання міст, збільшення частки міського населення і трансформацію сільських районів у міські. Вона є ключовим чинником розвитку сучасного світу, визначаючи соціально-економічний і демографічний ландшафт планети. Однією з найбільш суттєвих характеристик урбанізації є відмінності у рівнях і темпах цього процесу між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються.

Рівень урбанізації відображає частку міського населення у загальній кількості населення країни чи регіону. У розвинених країнах цей показник традиційно є високим і становить 70-90% або більше. Наприклад, у Північній Америці, Європі, Австралії та Новій Зеландії частка міського населення досягає 80-85%, а в деяких країнах, таких як Японія чи Сінгапур, перевищує 90%. Ці регіони характеризуються високим рівнем розвитку міської інфраструктури, сучасними технологіями управління містами і стабільним економічним зростанням, що забезпечує комфортні умови життя для більшості населення.

У країнах, що розвиваються, рівень урбанізації зазвичай є нижчим, проте темпи зростання міського населення є набагато вищими. Наприклад, у країнах Африки, Південної Азії та Латинської Америки частка міського населення коливається від 30% до 60%. У цих регіонах урбанізація часто супроводжується такими проблемами, як перенаселеність міст, нерівномірний розвиток інфраструктури, низька якість житлових умов і екологічні виклики. Швидке зростання міського населення в цих країнах пов'язане з інтенсивною міграцією з сільських районів до міст у пошуках роботи, освіти та кращих умов життя [7].

Темпи урбанізації в розвинених країнах, як правило, є стабільними і помірними. Більшість таких країн досягли високого рівня урбанізації ще у ХХ

столітті, і сьогодні приріст міського населення забезпечується переважно за рахунок природного приросту та незначної міграції. Наприклад, у країнах Західної Європи рівень урбанізації залишається стабільним на рівні 75-80%, а зростання міського населення відбувається повільними темпами.

На рисунку 1.2 можна прослідити еволюцію бідності за регіонами світу. Саме за допомогою даної таблиці можна відслідкувати тенденцію бідності серед різних регіонів світу. У період між 1820 і 1914 роками 25,5 мільйона мігрантів виїхали з переважно найбідніших частин Західної Європи і перетнули океан, щоб оселитися в Сполучених Штатах Америки. Вони в основному походили з бідних європейських країн, таких як Норвегія, Швеція, Ірландія, Іспанія та Італія, які не мали землі, але мали багато робочої сили, і переїхали до таких країн, як США та Канада, які були порівняно багатими землею, але не мали робочої сили. Це відповідає теоремі Гекшера-Оліна, яка стверджує, що країни з великим капіталом (США) зможуть залучати робочу силу, але країни, що мають велику кількість робочої сили (Італія, Іспанія, Норвегія, Швеція), залучатимуть капітал, створюючи спосіб руху, який був би взаємовигідним.

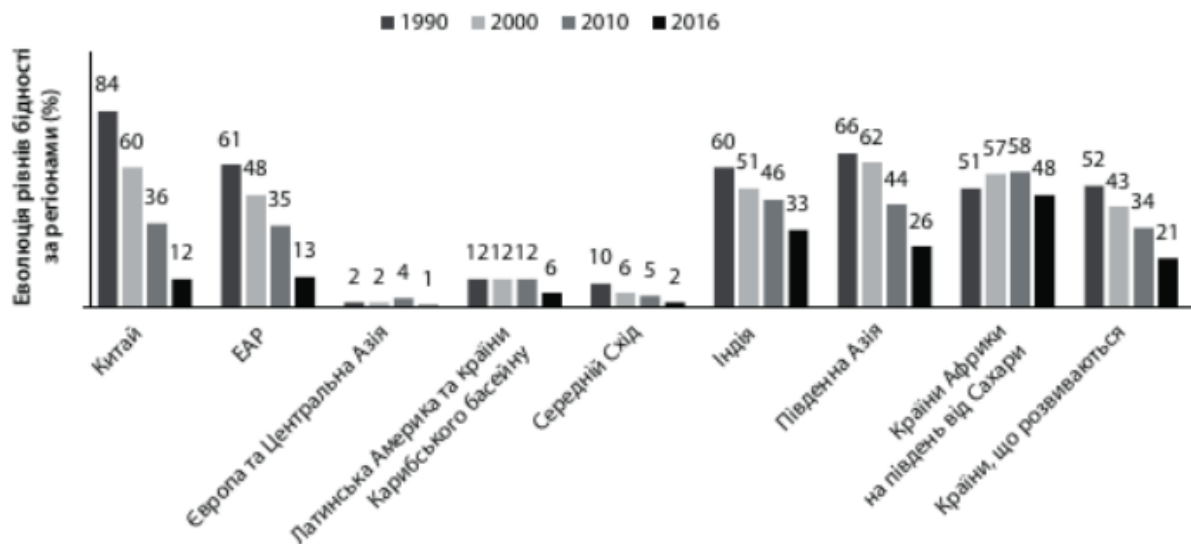

Рис. 1.2. Еволюція рівнів бідності за регіонами

На відміну від цього, у країнах, що розвиваються, спостерігається стрімке зростання міського населення, яке зумовлене високими темпами міграції і природним приростом. Наприклад, у країнах Африки міське населення зростає на 3-5% щороку, що значно перевищує темпи урбанізації в розвинених країнах.

Це призводить до утворення великих агломерацій і мегаполісів, таких як Лагос у Нігерії, Найробі в Кенії чи Дар-ес-Салам у Танзанії. Однак швидка урбанізація у цих країнах часто супроводжується такими проблемами, як зростання кількості нетрів, перевантаження інфраструктури, безробіття та соціальна нерівність [8].

Окремо слід розглянути специфіку урбанізації у країнах Латинської Америки, які за рівнем урбанізації наближаються до розвинених країн. У таких державах, як Аргентина, Бразилія чи Чилі, частка міського населення перевищує 80%, що є наслідком активного розвитку міст у середині ХХ століття. Однак, незважаючи на високий рівень урбанізації, ці країни стикаються із серйозними соціальними та економічними викликами, зокрема нерівністю у доступі до ресурсів, високим рівнем злочинності і недостатньо розвинутою інфраструктурою в окремих районах.

Азія є регіоном із найрізноманітнішими показниками урбанізації. У Східній Азії, наприклад у Китаї та Японії, частка міського населення є високою і становить 60-90%. Китай демонструє один із найвищих темпів урбанізації у світі, що зумовлено масштабними економічними реформами і розвитком промислових центрів. Водночас у Південній Азії, зокрема в Індії, рівень урбанізації є нижчим (30-40%), але темпи зростання міського населення залишаються високими. Це пов'язано із розширенням економічних можливостей у містах і зростанням їх привабливості для сільського населення.

Особливістю урбанізації в розвинених країнах є її якісний характер. Тут зосереджено увагу на забезпеченні сталого розвитку, впровадженні «розумних» технологій для управління містами і поліпшенні якості життя населення. Наприклад, у Європі активно розвиваються концепції «зелених» міст, які передбачають мінімізацію негативного впливу на довкілля, впровадження енергоефективних технологій і розширення зелених зон.

У країнах, що розвиваються, урбанізація часто є кількісною і меншою мірою враховує якість життя населення. Це створює численні виклики для державного управління, зокрема необхідність розробки стратегій для

вирішення проблем з інфраструктурою, забезпечення доступу до базових послуг і зменшення рівня соціальної нерівності.

Глобальний контекст також вказує на появу нових тенденцій у процесах урбанізації. Наприклад, зростає значення мегаполісів, які стають ключовими центрами економічної діяльності, культури та інновацій. Водночас спостерігається поширення концепції поліцентричних регіонів, де кілька міст формують єдину агломерацію з інтегрованою інфраструктурою і високим рівнем взаємодії.

Динаміка урбанізації у різних регіонах світу є складним і багатогранним процесом, що формується під впливом соціальних, економічних, політичних, географічних і культурних чинників. Особливості урбанізаційних змін у різних частинах світу зумовлені нерівномірним розподілом ресурсів, демографічними тенденціями, історичними обставинами, а також специфічними умовами розвитку міст. Аналіз цих процесів дозволяє виявити загальні тенденції та унікальні риси динаміки урбанізації в окремих регіонах, що є ключовим для розуміння сучасного світу [11].

Одним із важливих аспектів урбанізаційних процесів є їхній часовий характер. У країнах, що розвиваються, динаміка урбанізації значно швидша, ніж у розвинених країнах. Це обумовлено різницею в рівнях розвитку інфраструктури, темпах економічного зростання, масштабах міграції та урбанізаційної політики. У розвинених країнах урбанізація розпочалася ще у XIX столітті і досягла свого піку в середині XX століття, тоді як у країнах, що розвиваються, вона активно відбувається у наші дні.

Існують різні географічні рівні людської діяльності: глобальний, макрорегіональний (наприклад, ЄС, Північна Америка, Східна Азія), національний (який створює міжнародні, транснаціональні та наднаціональні зв'язки), регіональний (наприклад, Каліфорнія, Північно-Східна Англія), місцевий (наприклад, Силіконова долина). У глобальному масштабі суть нерівномірності полягає у відносинах та взаємодії між центром, США, Японією, ЄС та периферією, «Глобальним Півднем» – деякими країнами Азії, Латинської Америки та Африки. Колоніальну спадщину можна визначити

основною причиною нерівномірного економічного розвитку на глобальному рівні, оскільки наслідки колоніалізму відчуються особливо гостро в умовах високої взаємозалежності світової економіки.

Європа, як один із найбільш урбанізованих регіонів світу, демонструє стабільні темпи зростання міського населення. У багатьох країнах Західної та Північної Європи, таких як Німеччина, Франція, Великобританія, Нідерланди та Швеція, урбанізація досягла високих показників ще у XX столітті. Тут урбанізація має переважно якісний характер: впроваджуються розумні технології для управління міською інфраструктурою, покращується якість життя населення, зменшуються викиди вуглекислого газу, створюються комфортні умови для життя. На відміну від цього, у країнах Східної Європи, таких як Україна, Білорусь чи Молдова, темпи урбанізації є повільнішими через економічні труднощі та демографічну кризу. Водночас у країнах Південної Європи, таких як Італія, Іспанія чи Греція, урбанізація відбувається на фоні туризму, що значно впливає на розвиток міських територій [23].

Північна Америка – ще один приклад високого рівня урбанізації. У США та Канаді міське населення становить понад 80% загальної чисельності. Міста в цьому регіоні характеризуються розвиненою інфраструктурою, високим рівнем життя, великими мегаполісами та багатокультурним середовищем. Зростання міського населення тут забезпечується переважно за рахунок міграції, як внутрішньої, так і зовнішньої, що робить міста економічними і культурними центрами глобального значення. Особливістю урбанізації у Північній Америці є розвиток передмість (субурбанізація), де велика частина населення живе в комфортних умовах за межами великих міських центрів.

Латинська Америка демонструє унікальну динаміку урбанізації, що вирізняється швидкими темпами зростання міського населення. Такі країни, як Бразилія, Мексика, Аргентина та Чилі, мають високий рівень урбанізації, де частка міського населення перевищує 70-80%. Проте цей процес супроводжується значними соціальними викликами, такими як нерівномірний розподіл доходів, розширення нетрів, проблеми із зайнятістю та безпекою. Латиноамериканські мегаполіси, такі як Сан-Паулу, Мехіко чи Буенос-Айрес, є

прикладом міст, які швидко зростають, але часто стикаються з перевантаженістю інфраструктури.

У Азії динаміка урбанізації варіюється залежно від регіону. Східна Азія, зокрема Китай, Японія і Південна Корея, демонструє активний розвиток міських територій. Китай, наприклад, проводить масштабні програми урбанізації, що охоплюють створення нових міст, розвиток інфраструктури і залучення сільського населення до міського способу життя. У той же час Південна Азія (Індія, Пакистан, Бангладеш) характеризується значним розривом між рівнем урбанізації та доступністю базових послуг. Тут міські райони швидко розширюються, проте часто стикаються з перенаселеністю, забрудненням навколишнього середовища і недостатнім рівнем розвитку інфраструктури.

Регіони Африки демонструють одну з найшвидших динамік урбанізації у світі. Хоча рівень урбанізації тут значно нижчий, ніж у інших частинах світу, темпи зростання міського населення є надзвичайно високими. Наприклад, міста Нігерії, Кенії, Ефіопії та Танзанії щорічно збільшують своє населення на 4-6%. Це призводить до утворення мегаполісів, таких як Лагос або Найробі, які стикаються з численними проблемами: нестача житла, недостатній доступ до водопостачання, електрики, освіти і медицини. Більшість африканських міст змушені вирішувати ці питання в умовах обмежених фінансових і технічних ресурсів [24].

Австралія та Океанія є регіонами з особливим характером урбанізації. Хоча рівень урбанізації тут високий (понад 70-80%), динаміка зростання міського населення є стабільною. У таких країнах, як Австралія і Нова Зеландія, урбанізація супроводжується високою якістю життя, розвиненою соціальною інфраструктурою і сприятливим екологічним середовищем. Міста цього регіону орієнтовані на сталий розвиток і активно впроваджують екологічно чисті технології.

РОЗДІЛ 2

ЧИННИКИ УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КАНАДІ

2.1. Історичні особливості урбанізації в Канаді

Урбанізація Канади складний і багатогранний процес, який розвивався на різних етапах і був тісно пов'язаний з соціально-економічними змінами в країні. Від початкових етапів заселення території до сучасних тенденцій урбанізації, Канада пережила кілька стадій розвитку, кожна з яких мала свої характерні риси, особливості та впливи на структуру міського населення і економічну діяльність. Розглянемо етапи розвитку урбанізації Канади в історичному контексті.

Перший етап урбанізації в Канаді можна віднести до періоду колонізації і становлення першої економічної бази в середині XVII століття. З початком заселення Канади європейськими поселенцями на території сучасної Квебеку, а також в інших регіонах, зароджувалися перші міста. У цей період урбанізація мала обмежений характер і була спричинена необхідністю створення поселень для торгівлі, сільського господарства, а також для релігійної місії. Міста того часу, як правило, були невеликими за розмірами і мали дуже обмежену роль в економіці та соціальному житті країни. Населення було здебільшого сільським, і урбанізація відбувалася в основному в районах з річковими торговими шляхами або біля прибережних зон [7].

Другий етап урбанізації Канади можна віднести до кінця XVIII – початку XIX століття, коли країна стала більш активно розвивати свою економіку й інфраструктуру. Під впливом промислової революції і розвитку транспорту з'являються нові центри урбанізації, які стають важливими економічними і культурними осередками. Міста, що виникли в цей час, почали відігравати важливу роль у забезпеченні торгівлі, а також стали центрами для обробної промисловості, особливо в районах, де були доступні природні ресурси. У цей час значно зріс потік мігрантів до Канади, що сприяло росту міського

населення. Канада стає країною, в якій поєднуються як сільське населення, так і зростаюче міське середовище.

Третій етап розвитку урбанізації в Канаді припадає на другу половину XIX століття і початок XX століття, коли на тлі економічного зростання і розвитку транспорту почала формуватися інфраструктура великих міст. Розвиток залізниць і пароплавства дозволив з'єднати віддалені райони країни, що стало важливим фактором для зміцнення економічних зв'язків між регіонами і розвитку урбаністичних територій. У цей час починають активно розвиватися великі міста, такі як Торонто, Монреаль, Ванкувер, що сприяло розвитку індустрії, комерції та освіти. Урбанізація цього періоду була зумовлена не тільки економічними потребами, але й зростанням чисельності населення, що також стало важливим фактором у становленні урбанізованих територій.

Четвертий етап урбанізації Канади можна віднести до середини XX століття, коли країна пережила значні економічні і соціальні трансформації, а процес урбанізації набув великих масштабів. Це період після Другої світової війни, коли Канада відчула сплеск економічного зростання. Міста, особливо великі, стали важливими економічними і культурними осередками. Вони ставали центрами для індустріального виробництва, наукових досліджень, а також для культурної і соціальної активності. Особливо швидко урбанізація відбувалася в найбільших містах, таких як Торонто і Монреаль, що стали важливими економічними і фінансовими центрами країни.

Економічне зростання Канади в цей період було тісно пов'язане з розвитком таких галузей, як автомобільна промисловість, металургія, хімічна промисловість, а також розвиток сфери послуг. Однак разом з економічним зростанням виникли й певні проблеми, зокрема зростаюча нерівність у доходах, нерівномірний розвиток різних частин країни, що призводило до соціальної і економічної сегрегації в містах [8].

П'ятий етап урбанізації Канади починається в середині 1960-х років і триває до сьогодення. Він відзначений процесами дезурбанізації та реурбанізації, а також активним розвитком субурбанізації. Після періоду

інтенсивного зростання міст, особливо в середині XX століття, з початку 1970-х років спостерігається тенденція до розширення міських агломерацій за рахунок передмість і нових житлових районів. В умовах високих темпів урбанізації значна частина населення почала переїжджати на окраїни великих міст, що стало наслідком покращення інфраструктури і транспортних мереж. Водночас процеси субурбанізації стали викликати нові проблеми, зокрема зростання витрат на будівництво, розвиток інфраструктури, а також зростання проблем з екологією та соціальною інфраструктурою.

Європейська колонізація Канади мала значний вплив на урбанізаційні процеси, які, в свою чергу, вплинули на соціально-економічний розвиток країни. Історично Канаду колонізували французи, а потім британці, і цей процес визначав не тільки економічні, але й політичні, соціальні та культурні зміни. Урбанізація в Канаді була тісно пов'язана з розвитком економічних, соціальних і культурних структур, які змінювалися під впливом європейських держав. Вплив колонізації на урбанізацію можна розглянути через кілька важливих аспектів, зокрема через заснування міст, розвиток інфраструктури, зміни в економічних структурах та через взаємодію корінних народів з європейськими поселенцями.

Початкові етапи європейської колонізації Канади припали на період, коли французи почали колонізувати територію, що стала відома як Нова Франція, в XVII столітті. Одним із основних завдань колоністів було не тільки освоєння земель, але й створення економічних і адміністративних центрів, що б дозволили ефективно керувати величезними територіями, а також підтримувати зв'язки з Європою. Одним із перших етапів колонізаційних процесів стало заснування міст, які мали стати економічними і культурними центрами для поселенців. Місто Квебек, засноване в 1608 році, стало першим великим містом і важливим адміністративним центром французьких колоністів на північному заході Америки. Квебек став основним торговим і військовим осередком для французів і відігравав важливу роль у розвитку економіки та соціальних відносин на території Нової Франції. Французька колонізація також призвела до

розповсюдження європейської культури серед корінних народів, що на деякий час змінило їхні соціальні структури [9].

З розвитком колонізації британці почали свою експансію в Канаді після того, як в 1763 році вони отримали контроль над територією Нової Франції після підписання Паризького договору. У цей період основними цілями британців було створення інфраструктури, здатної забезпечити економічний розвиток через використання природних ресурсів Канади, таких як лісові ресурси, риба, хутра. З британським пануванням в Канаді розпочалося створення нових міст і поселень, які мали забезпечити стабільний економічний потік ресурсів до Великої Британії. Одним із значних етапів урбанізаційних процесів стало заснування міст, таких як Галіфакс (1749 рік) і Торонто (1793 рік), які ставали важливими економічними і адміністративними центрами для британських колоністів.

Важливим моментом є те, що європейська колонізація Канади викликала також значні зміни у соціально-економічних відносинах між корінними народами і новими поселенцями. Корінні народи, які вже мали свої традиційні поселення та структури господарства, стали змушені змінювати свої способи життя під впливом європейських колоністів. Європейські поселенці привнесли нові технології, культури, а також нові методи ведення господарства, що призвело до змін у способах виробництва і споживання ресурсів. Зі збільшенням кількості європейських поселенців на території Канади і ростом кількості міст корінні народи почали поступово втрачати свою землю, їхні поселення і культура змішувалися з європейськими традиціями. Колонізація змінила навіть демографічну ситуацію на цих землях, оскільки європейці почали заміщувати місцеві популяції через хвороби, війни та економічні зміни.

Разом з розвитком міст і ростом економіки почали з'являтися нові інфраструктурні об'єкти, такі як дороги, порти, залізниці, що значно змінили умови для переміщення людей і товарів. Виникли нові промислові центри, які стали основою для розвитку міст, таких як Монреаль і Торонто, зокрема завдяки розвитку торгівлі хутром, а згодом, завдяки освоєнню нових природних ресурсів. Європейці привезли нові методи обробки природних ресурсів,

зокрема технології з обробки деревини, рудних матеріалів, а також будівництва залізниць. Це дозволило Канаді почати інтенсивно розвивати свою інфраструктуру, що сприяло формуванню нових економічних центрів у різних частинах країни. В кінці XIX – на початку XX століття залізниці стали основними транспортними шляхами для перевезення товарів і людей, а також для економічного розвитку нових урбанізованих територій.

Але, вплив європейської колонізації на урбанізаційні процеси не обмежувався лише економічними і політичними змінами. Він, також, викликав соціальні трансформації, що призвели до формування нових етнічних і культурних груп в Канаді. Збільшення потоку європейських поселенців з різних країн, зокрема з Великої Британії, Франції, Ірландії, Німеччини, а згодом з інших європейських країн, сприяло формуванню багатокультурної та багатонаціональної структури канадського суспільства. Внаслідок цього урбанізація стала важливим чинником не тільки економічного розвитку, а й формування культурної ідентичності Канади [11].

Завдяки європейській колонізації, канадські міста стали місцем не тільки для розвитку економіки, але й для інтеграції нових соціальних, культурних та етнічних груп. Міста Канади стали центрами торгівлі, науки, мистецтва та освіти, що сприяло їхньому розвитку і зростанню впливу в північноамериканському контексті. Європейська колонізація також визначила багато архітектурних, культурних і соціальних особливостей, які збереглися в Канаді й до сьогодні, і визначають обличчя сучасних канадських міст.

2.2. Географічні передумови урбанізаційних процесів у Канаді

Врахування кліматичних особливостей має значення на етапі планування міст, оскільки ці фактори можуть істотно змінити не тільки архітектурні й інфраструктурні характеристики, але й впливати на здоров'я населення, науково-технічний прогрес, а також на економічну ефективність. У разі неправильного врахування кліматичних умов під час урбаністичного планування, міста можуть зіткнутися з серйозними проблемами, такими як

погіршення якості життя, зниження продуктивності праці, екологічні катастрофи, високі витрати на енергію та інші наслідки.

Одним з основних аспектів впливу кліматичних умов на розташування міських агломерацій є температура повітря. У регіонах із суворим кліматом, де зими довгі та холодні, а літо коротке, міста будуються з урахуванням необхідності забезпечити комфорт для мешканців у зимовий період. Це означає, що архітектура повинна бути здатна забезпечити достатню теплоізоляцію, а інфраструктура має передбачати опалення та інші системи, які підтримують комфортні умови при низьких температурах. Наприклад, міста в північних регіонах Канади повинні мати додаткові інженерні рішення для боротьби з морозами, снігопадами, що вимагатиме значних інвестицій в інфраструктуру [13].

Ще один важливий фактор – це географічне розташування міста. Кліматичні умови визначають не тільки внутрішню будову міст, але й їхнє місцезнаходження відносно природних ресурсів. Для прикладу, у прибережних районах наявність морського клімату може істотно полегшити транспортні комунікації, адже для таких міст більш доступними є морські перевезення, що сприяє розвитку торгівлі. Такі міста можуть бути важливими економічними і торговими центрами завдяки своїй близькості до водних шляхів. Однак також існує ризик підвищеного рівня моря або інших екологічних загроз, таких як циклонні зливи. Тому, хоча прибережні міста мають економічні переваги, вони одночасно стикаються з необхідністю посиленої уваги до екологічної стійкості.

Особливості розташування також важливі для міст у гірських або пустельних районах, де клімат значно відрізняється від прилеглих рівнинних територій. В гірських районах температура зазвичай є більш помірною влітку і дуже холодною взимку. Це потребує використання спеціальних технологій для створення умов для життя, наприклад, утеплення будівель, спеціальні системи водопостачання та опалення. Гірські міста, також, потребують інженерних рішень, таких як стійкі дороги і мости, здатні витримати снігові та льодові навантаження [16].

Врахування кліматичних умов впливає не тільки на внутрішнє будівництво, але й на використання природних ресурсів, розвиток сільського господарства та промисловості. У разі, якщо місто розташоване в районах, де клімат сприяє розвитку сільського господарства, це може дати серйозні переваги для міста, оскільки виробництво продовольства стає простішим і дешевшим, що позитивно позначається на економічній стабільності міста. Але, в регіонах з менш сприятливим кліматом або з екстремальними погодними умовами (наприклад, у посушливих районах) урбанізація може мати дещо інші підходи, такі як використання технологій з водозабезпечення, застосування методів ведення сільського господарства в умовах водної обмеженості.

Одним із факторів, який варто враховувати при вивченні впливу кліматичних умов на урбанізацію, є зміна клімату, зокрема глобальне потепління. Збільшення середньої температури в багатьох регіонах планети створює нові виклики для міст, які змушені адаптувати свої інфраструктурні рішення до змінюваних умов. Міста з високим рівнем урбанізації, зокрема, в південних і тропічних районах, зіштовхуються з проблемою так званого «теплового острова», коли концентрація бетонних і асфальтованих поверхонь спричиняє підвищення температури в міських агломераціях. Це явище має значний вплив на життя мешканців, оскільки призводить до збільшення витрат на енергозабезпечення, підвищення рівня забруднення повітря та води, а також впливає на здоров'я людей, збільшуючи кількість теплових ударів і хвороб, пов'язаних із підвищеними температурами.

Наразі в усьому світі урбанізація відбувається в умовах кліматичних змін, і це змушує урядові органи та урбаністів враховувати екологічні аспекти при проектуванні міст. Адаптація до нових кліматичних умов включає в себе впровадження технологій енергоефективного будівництва, збільшення площ зелених зон, а також розвиток ефективних систем водовідведення і боротьби з повеннями. Крім того, розвиток відновлювальних джерел енергії та використання природних матеріалів в будівництві дозволяє зменшити викиди вуглекислого газу та підвищити стійкість міст до негативних наслідків зміни клімату [22].

Канада є однією з найбільш урбанізованих країн світу, з великою часткою населення, яке проживає в міських агломераціях. Більше 80% канадців живуть в містах, а рівень урбанізації в країні продовжує зростати. У той же час урбанізація Канади не є однорідною на всіх її територіях. Територіальна структура урбанізації в Канаді визначається рядом ключових факторів, серед яких: географічне розташування основних міських центрів, наявність природних ресурсів, історичний розвиток міст, а також роль державної політики у плануванні та управлінні урбанізацією.

Однією з основних характеристик територіальної структури урбанізації в Канаді є концентрація населення на південному сході країни, зокрема в прибережних районах, таких як Квебек і Онтаріо. Це пов'язано з кліматичними та географічними умовами, оскільки саме на південному сході Канади спостерігаються найбільш сприятливі умови для розвитку сільського господарства та промисловості. Крім того, велика частина населення Канади зосереджена в урбанізованих районах навколо великих міст, таких як Торонто, Монреаль, Ванкувер та Оттава. Ці міста не лише економічні та культурні центри, а й важливі вузли транспортної інфраструктури, що забезпечує зв'язок між різними регіонами країни.

Канада відзначається наявністю кількох основних урбаністичних регіонів, кожен з яких має свої особливості розвитку. Найбільш урбанізованим є південно-східний коридор, який тягнеться від Торонто до Монреалю. Це найбільші та найбільш розвинуті міста країни, що мають високий рівень промисловості, фінансів та сфери послуг. Зокрема, Торонто є найбільшим містом Канади, його значення для економіки країни важко переоцінити, оскільки воно є основним фінансовим центром і великим культурним хабом. Монреаль, хоч і є другим за величиною містом, має свої особливості, пов'язані з мовною та культурною різноманітністю, адже франкомовне населення складає більшість [12].

Ще одним важливим урбаністичним регіоном є Західна Канада, зокрема міста Ванкувер та Едмонтон. Ванкувер, розташований на західному узбережжі Канади, є важливим портовим містом і центром торгівлі з Азією, що забезпечує

йому стратегічне економічне значення. Ванкувер є одним із найбільших і найбільш урбанізованих міст у Західній Канаді, а також центром високих технологій та інновацій. Окрім цього, Ванкувер є важливим культурним і туристичним центром, завдяки своїм природним красотам і багатій культурній спадщині. Едмонтон, столиця провінції Альберта, є важливим адміністративним і промисловим центром, розташованим на півночі західної частини Канади.

Що стосується територіальної структури урбанізації в Канаді, то можна помітити значні відмінності між містами та сільськими територіями, які мають різний рівень розвитку. Звичайно, найбільші міста Канади є основними центрами економічного зростання і зайнятості, зокрема, Торонто, Монреаль і Ванкувер, що характеризуються високою концентрацією промислових і фінансових підприємств, що притягують мігрантів з інших регіонів Канади та з-за кордону.

З іншого боку, сільські території Канади мають низький рівень урбанізації, і більшість людей проживають у маленьких поселеннях або невеликих містах, де економіка більше залежить від сільського господарства, природних ресурсів і гірничодобувної промисловості. Для прикладу, у північних частинах Канади, де клімат є суворим, урбанізація значно обмежена, а міста і містечка розташовані на значних відстанях одне від одного. Тут зазвичай спостерігається низька щільність населення і обмежений доступ до соціальних і комунальних послуг [23].

Також, варто зазначити, що урбанізація Канади має певні просторові диспропорції. Більшість великих міст розташовані в південній частині країни, що зумовлено кількома чинниками: доступністю до природних ресурсів, сприятливими кліматичними умовами для ведення сільського господарства та розвитку промисловості, а також економічними зв'язками з іншими країнами, зокрема США. Північні регіони Канади залишаються малонаселеними і розвиваються повільно через велику віддаленість від основних економічних центрів і суворі природно-кліматичні умови.

2.3. Економічні чинники урбанізаційних процесів у Канаді

Канада є високоурбанізованою країною світу, де 81,6 % населення ведуть міський спосіб життя. Темп зростання кількості й частки міських жителів – 0,96 % і 0,95 % щорічно – є високим.

У країні є 3 міста-мільйонери: Торонто (2,6 млн. осіб), Монреаль (1,6 млн. осіб) і Калгарі (1,1 млн. осіб). Половина канадців розміщується у трьох урбанізованих зонах: у приозерному краї з центром у Торонто, у провінції Квебек із центром у Монреалі та на узбережжі Тихого океану в смузі між містами Ванкувер та Вікторія. Найбільшою міською агломерацією є Торонто – Гамільтон (6,5 млн. осіб). До категорії світових міст належать 5 канадських міст: Торонто, Монреаль, Ванкувер, Калгарі та Едмонтон. Найбільшим з них є мегаполіс у провінції Онтаріо – так званий коридор Квебек – Уінздор (понад 18 млн. осіб). Найбільші його ядра – світові міста Торонто і Монреаль та агломерація Оттава – Гатіно.

Економічні аспекти урбанізації в Канаді є важливою складовою процесу розвитку країни, що відображає її соціально-економічні трансформації протягом останніх десятиліть. Канадські міста, як і в інших країнах, переживають серйозні зміни під впливом економічних чинників, таких як індустріалізація, глобалізація, зміни в аграрному секторі та розвиток нових технологій. У цьому контексті урбанізація в Канаді є не тільки наслідком економічних перетворень, але й важливим драйвером подальшого економічного зростання.

Процес урбанізації в Канаді має свої особливості, зумовлені як історичними, так і сучасними факторами розвитку. Канада – це країна з великою кількістю природних ресурсів, багатою історією і розвитком індустрії, яка визначає багато аспектів життя її громадян. Економіка Канади є однією з найбільших у світі, з високим рівнем розвитку промисловості, сільського господарства та послуг, а також з сильним фінансовим сектором, що допомагає стимулювати розвиток урбанізації. Урбанізація в Канаді значно змінила

обличчя міських територій, особливо в останні десятиліття, що обумовлено низкою економічних процесів і факторів.

Один із основних економічних аспектів урбанізації в Канаді пов'язаний з розвитком і диверсифікацією її економіки. Канада здійснила урбаністичний перехід за 100–105 років (з 1890 по середину 1990-х років), збільшивши частку міського населення майже вдвічі – з близько 40 % до 75 %. Це стало потужним чинником розвитку міських центрів. Канадські міста стали основними економічними хабами, де зосереджено виробництво, послуги та фінансові установи. Важливу роль у розвитку урбанізації відіграла промислова революція, що передбачала значне збільшення виробництва в містах, а також розвиток нових секторів економіки, зокрема енергетики, транспорту та технологій. Це викликало потребу в значній кількості робочої сили й підштовхувало робітників переїжджати до міст із сільської місцевості або з менш розвинених регіонів.

Важливим фактором економічної урбанізації є концентрація капіталу та виробничих потужностей в межах великих агломерацій. Великі канадські міста, такі як Торонто, Монреаль, Ванкувер і Оттава, стали центрами економічної активності, де зосереджуються основні фінансові установи, науково-дослідні центри, технологічні компанії та транснаціональні корпорації. Міста Канади стали важливими центрами для бізнесу, де здійснюється значна частина інвестицій, обміну та створення нових робочих місць.

З економічної точки зору урбанізація в Канаді також пов'язана з процесами глобалізації та інтеграції країни в світову економіку. В останні десятиліття, завдяки відкритості Канади до міжнародних ринків, країна пережила бурхливий економічний розвиток. Глобалізація сприяла зростанню іноземних інвестицій, розвитку високих технологій та транспорту, що дало змогу значно покращити економічні показники великих міст. Це, теж, стимулювало зростання внутрішнього споживчого попиту, що сприяло подальшому розвитку торгівлі, фінансових послуг і обслуговування населення.

Проте, урбанізація в Канаді має й економічні виклики, пов'язані з перенаселенням деяких міських територій та недостатньою ефективністю

інфраструктури. Одним з основних економічних наслідків урбанізації є підвищення витрат на будівництво та утримання інфраструктури в містах, зокрема на дороги, комунальні послуги, житлове будівництво. Величезні міста, такі як Торонто та Монреаль, стикаються з проблемами високої вартості життя, великими навантаженнями на транспортну мережу та зростанням соціальних витрат. Це може призвести до збільшення нерівності між різними соціальними групами, де багаті верстви населення мають доступ до кращих умов життя, тоді як бідні райони переживають економічні труднощі.

Ще однією економічною особливістю урбанізації в Канаді є розвиток сільських територій і малих міст, що відбувається через політику децентралізації та сприяння розвитку сільських регіонів. Це включає фінансову підтримку місцевих бізнесів, інвестиції в інфраструктуру, розширення транспортних шляхів і розвиток соціальних послуг. Водночас урбанізація малих міст і сільських територій допомагає зменшити соціальну напругу в великих мегаполісах, зберігаючи економічний баланс в країні [28].

У Канаді спостерігається й явище субурбанізації, коли люди покидають великі міста на користь передмість або малих міст, де вартість життя значно нижча, а рівень комфортності залишається високим. Цей процес має економічний підтекст, оскільки сприяє зниженню тиску на міську інфраструктуру і створює нові можливості для розвитку ринку житла, транспорту та інших послуг. Субурбанізація допомагає знизити економічне навантаження на великі міста, водночас зберігаючи стабільний економічний розвиток у більш віддалених регіонах.

Крім того, одним з важливих аспектів урбанізації в Канаді є розвиток екологічно чистих технологій у міських зонах. В умовах урбанізації велике значення має питання сталого розвитку, зокрема впровадження «зелених» технологій, таких як використання поновлюваних джерел енергії, енергоефективних будівель, покращення управління водними ресурсами та зменшення викидів парникових газів. Це є частиною економічної стратегії Канади, яка націлена на зменшення негативного впливу урбанізації на навколишнє середовище і сприяє довгостроковому економічному зростанню.

У Канаді, як і в інших країнах, урбанізація відбувається в тісній взаємодії з політичними і екологічними факторами, які сприяють розвитку міських територій, але водночас створюють і певні виклики, які потребують уваги з боку органів влади та суспільства.

Політичні чинники урбанізації в Канаді мають величезне значення, оскільки політика, спрямована на стимулювання або, навпаки, обмеження розвитку міст, визначає темпи та напрямки урбанізаційних процесів. Канада – це федеративна країна, де кожна провінція має власну систему управління, і тому політичні чинники урбанізації можуть значною мірою відрізнятися залежно від конкретного регіону. Проте загальна політика країни сприяє урбанізації через програму розвитку інфраструктури, політику стимулювання економічного зростання в міських територіях та заходи з управління територіальним розвитком [2].

Одним з основних політичних чинників урбанізації є урядова політика щодо підтримки економічного розвитку великих міст, де зосереджено більшість виробничих потужностей і науково-дослідних установ. Влада Канади реалізує програми, спрямовані на залучення інвестицій, покращення міської інфраструктури, створення робочих місць і підвищення рівня життя в урбанізованих районах. Це включає будівництво нових житлових та комерційних об'єктів, розвиток транспорту та інших послуг, що дозволяють міським центрам забезпечувати високий рівень життя для своїх мешканців. Урядові ініціативи з розвитку міст також часто включають підтримку малих і середніх підприємств, розвиток сфери послуг, а також заохочення імміграції в міські території, що сприяє розширенню робочої сили та зростанню економіки.

Однак політичні чинники урбанізації не завжди є лише позитивними. Існують також обмеження, пов'язані з регулюванням землекористування, плануванням міст, встановленням норм і стандартів для будівництва, а також фінансуванням інфраструктурних проектів. Ті чи інші політичні рішення можуть впливати на напрямок розвитку міст, їх зростання чи скорочення. Для прикладу, рішення про обмеження забудови в певних районах може

сповільнити процеси урбанізації або сприяти розвитку менших, але більш збалансованих за рівнем урбанізації територій.

Важливим політичним чинником, що впливає на урбанізацію, є політика збереження природних ресурсів. У Канаді велика увага приділяється охороні навколишнього середовища, і це накладає певні обмеження на розширення міст, особливо в регіонах з чутливими екосистемами або природними заповідниками. Зазвичай, урбанізація в таких районах вимагає суворого дотримання екологічних норм і стандартів, що може обмежити кількість земель, доступних для забудови, і таким чином обмежити швидкість урбанізації в цих районах.

Екологічні чинники урбанізації в Канаді також мають суттєвий вплив на розвиток міст і процеси урбанізації. Одним з найважливіших аспектів є взаємодія між міським середовищем і природними ресурсами, що потребує комплексного підходу до планування та управління урбаністичними територіями. Важливими екологічними чинниками є зміни клімату, доступ до природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, а також необхідність забезпечення сталого розвитку.

Зміни клімату є однією з головних екологічних проблем, які впливають на урбанізацію в Канаді. Оскільки країна є однією з найбільш вразливих до наслідків глобального потепління, урбанізація повинна враховувати зміни в кліматичних умовах. Для прикладу, підвищення температури може призвести до збільшення енергетичних потреб міст, оскільки для забезпечення комфортного проживання буде потрібно більше енергії на охолодження будівель в літній період. Також, зміни в кліматі можуть впливати на водопостачання та інші природні ресурси, що є необхідними для підтримки міського життя. Тому урбанізація в Канаді повинна враховувати нові екологічні виклики та сприяти впровадженню «зелених» технологій, які допомагають знизити негативний вплив на навколишнє середовище [4].

Ще одним екологічним аспектом урбанізації є забруднення навколишнього середовища. Урбанізовані території мають високий рівень забруднення повітря, води та ґрунтів, що є результатом високої концентрації

транспортних засобів, промислових підприємств і великих виробництв. Канадські міста, зокрема Торонто, Монреаль та Ванкувер, є центрами з великим трафіком, що сприяє забрудненню повітря оксидом вуглецю, діоксидом азоту та іншими шкідливими речовинами. Влада Канади активно працює над зменшенням забруднення повітря і води шляхом впровадження нових екологічних стандартів і норм для транспортних засобів і підприємств. Крім того, екологічно чисті технології, такі як відновлювані джерела енергії, зелені дахи, використання екологічно чистих матеріалів для будівництва та інші інноваційні підходи до містобудування, допомагають зменшити екологічний слід урбанізації.

Одним із важливих екологічних чинників урбанізації в Канаді є збереження біорізноманіття та природних територій. В умовах швидкої урбанізації значна частина природних територій може бути витіснена під будівництво житлових і комерційних об'єктів. Це ставить під загрозу не тільки місцеві екосистеми, але й забезпечення людей природними ресурсами, такими як вода, чисте повітря та їжа. У зв'язку з цим важливу роль у плануванні міст відіграють екологічно сталий підхід та збереження природних ландшафтів.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КАНАДІ

3.1. Регіональні відмінності урбанізаційних процесів у Канаді

Урбанізаційні процеси в Канаді мають виразну регіональну нерівномірність, яка найяскравіше проявляється в чіткому розподілі між східною та західною частинами країни. Найвищі рівні урбанізації спостерігаються у східній частині, зокрема в провінціях Онтаріо та Квебек. У цих регіонах зосереджено понад 60% усього міського населення Канади, при тому що вони займають лише приблизно 20% її території. У 2021 році понад 14 мільйонів людей проживали в провінції Онтаріо, а 8,5 мільйона – в Квебеку. Для порівняння, населення Альберти становить 4,5 мільйона, а Британської Колумбії — близько 5,3 мільйона, що разом дає менше половини показника лише однієї провінції Онтаріо.

Причиною такого дисбалансу є історичні, економічні та географічні чинники. Онтаріо й Квебек були першими центрами колонізації й індустріалізації Канади. Саме тут зароджувалися торговельні маршрути, формувалися перші агломерації, активно розвивалася транспортна інфраструктура, зокрема залізниці та порти. Крім того, ці регіони мають помірний клімат і кращі умови для ведення сільського господарства й промисловості порівняно з північними чи західними провінціями.

Східна Канада, теж, зосереджує на своїй території найбільші канадські мегаполіси: Торонто, Монреаль, Оттаву та Квебек. Вони формують так званий урбаністичний коридор «Квебек–Віндзор», де проживає понад 50% усього населення країни. Урбанізація в цьому регіоні має поліцентричну структуру з високим рівнем транспортної і соціальної інтеграції між містами, що дозволяє забезпечувати ефективний економічний обіг, розвинутий ринок праці та взаємодію між секторами економіки. Для прикладу, агломерація Торонто–Гамільтон має понад 6,5 мільйона мешканців, що робить її найбільшою в країні.

На противагу цьому, урбанізаційні процеси у Західній Канаді відбуваються менш інтенсивно, хоча у XXI столітті тут спостерігається динамічне зростання. Міста, як-от Ванкувер, Калгарі й Едмонтон, демонструють високі темпи приросту населення та урбанізованих територій. Наприклад, Ванкуверська агломерація зросла майже на 7,3% за період з 2016 по 2021 рік, що є одним із найвищих показників серед великих міст країни. Проте щільність урбанізованих структур у західних регіонах залишається значно нижчою, а великі міські центри розташовані ізольовано один від одного, що ускладнює інтеграцію регіонів і розбудову міжміської інфраструктури.

Особливу ситуацію становлять північні регіони країни, зокрема території Юкон, Північно-Західні території та Нунавут, де урбанізація майже відсутня. Тут щільність населення не перевищує 0,03 особи на квадратний кілометр, а більшість населених пунктів мають статус малих селищ. Суворий клімат, віддаленість від економічних центрів, логістичні труднощі та слабкий розвиток інфраструктури стримують будь-які масштабні урбанізаційні процеси. У 2024 році в усіх трьох згаданих територіях проживало менше 130 тисяч осіб — менше ніж в одному середньому районі Торонто.

Нерівномірність урбанізаційних процесів у Канаді значною мірою зумовлена відмінностями у природно-географічних характеристиках окремих регіонів. Кліматичні умови, рельєф, наявність мінерально-сировинних ресурсів та рівень транспортної доступності виступають ключовими чинниками, що формують специфіку урбаністичного розвитку на території країни. Саме ці чинники визначають можливості для сталого функціонування міст, розміщення промислових і логістичних об'єктів, забезпечення населення життєво необхідними послугами та ресурсами.

Південні регіони Канади, зокрема території, що прилягають до кордону зі США, мають помірний клімат, сприятливий для проживання, розвитку аграрного сектора й транспорту. Ці райони мають також значну густоту річкової мережі та доступ до Великих озер, що історично забезпечувало вигідне розміщення міст, таких як Торонто, Оттава, Лондон, Гамільтон та інші. Згідно з даними Статистичної служби Канади за 2024 рік, понад 70% усього населення

країни проживає у смузі шириною до 150 км від південного кордону. Саме тут зосереджені агломерації з найвищими показниками економічної активності, мобільності населення та щільності забудови.

Водночас території Північної Канади практично не зазнали урбаністичної трансформації через суворі кліматичні умови. Значна частина північних земель розташована в зоні вічної мерзлоти, із середньорічною температурою, що коливається від -8 до -15 °C. Це створює суттєві труднощі як для будівництва, так і для забезпечення базових інфраструктурних потреб. У регіонах Юкону, Нунавуту та Північно-Західних територій відсутні великі транспортні артерії, а єдиний спосіб доставки багатьох товарів — авіатransпорт або зимові тимчасові дороги (ice roads). Така логістична ізоляція робить утримання міст надзвичайно витратним: за підрахунками федерального уряду, середня вартість одного квадратного метра житла у північних громадах на 45–70% вища, ніж у південній частині країни.

Природні ресурси також відіграють вирішальну роль у формуванні урбаністичного профілю окремих регіонів. Для прикладу, міста Форт-Мак-Мюррей в Альберті або Томпсон у Манітобі виникли й розвивалися виключно через видобуток нафти, газу та кольорових металів. У цих випадках урбанізація має так званий точковий характер — міста з'являються як індустріальні центри з високим рівнем зайнятості, але без ширшої інфраструктурної інтеграції з іншими регіонами. Але, така модель розвитку вразлива до коливань на глобальних ринках. Наприклад, падіння цін на нафту у 2015–2016 роках призвело до скорочення населення в окремих містах Альберти майже на 10% через втрату робочих місць у нафтогазовому секторі.

Ще один важливий фактор — ландшафт. Рівнинні території південної Манітоби, Саскачевану та Альберти мають сприятливі умови для розміщення нових житлових районів і промислових об'єктів, що забезпечує просторове розширення міст, таких як Вініпег, Реджайна та Калгарі. У той же час у гірських районах Британської Колумбії та на сході провінції Ньюфаундленд і Лабрадор процеси урбанізації стримуються рельєфом — обмеженими територіями для забудови, підвищеними витратами на транспортну

інфраструктуру та загрозами, пов'язаними з ерозією ґрунтів чи лавинною небезпекою.

Значну роль у розвитку урбаністичних структур відіграє також доступ до морських портів. Міста Ванкувер, Галіфакс та Сент-Джон є прикладами припортових урбаністичних центрів, які отримують конкурентну перевагу завдяки прямому виходу до Тихого чи Атлантичного океанів. Через порт Ванкувера, найбільш завантажений порт Канади, у 2024 році пройшло понад 146 мільйонів тонн вантажів, що робить його критично важливим логістичним вузлом для торгівлі з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону. Урбанізація в таких містах має інфраструктурну специфіку, пов'язану з розвитком портів, залізниць, логістичних парків і житла для працівників транспортно-логістичного комплексу.

Станом на 2025 рік чисельність населення Канади перевищила 41,5 мільйон осіб, з яких понад 83% проживають у містах. Найвища щільність населення зберігається в провінціях Онтаріо та Квебек — відповідно 15,2 і 6,3 особи на квадратний кілометр. Для порівняння, в Альберті цей показник становить 6,9, у Британській Колумбії — 5,1, тоді як у таких територіях, як Нунавут і Північно-Західні території — менш як 0,05 особи на км². Такий дисбаланс зумовлює асиметричне навантаження на інфраструктуру, соціальні послуги та ринок праці, що безпосередньо впливає на динаміку урбанізаційних процесів.

Важливим рушієм урбанізації залишається міграція. У 2023–2024 роках Канада зафіксувала рекордні обсяги зовнішньої міграції: понад 1,2 мільйона новоприбулих лише за один рік, із яких майже 90% оселилися у трьох провінціях — Онтаріо, Британській Колумбії та Альберті. У межах внутрішньої міграції, згідно з даними Statistics Canada, спостерігалось помітне зростання населення у передмістях Монреалю, Калгарі та Ванкувера, де інтенсивне розширення житлової забудови поєднується з розвитком транспортної доступності та зниженням вартості життя у порівнянні з центрами мегаполісів.

Рис. 3.1. Щільність населення Канади

Економічна спеціалізація регіонів, теж, значно впливає на динаміку урбанізації. У 2024 році Калгарі демонструє найвищий приріст населення серед великих міст Канади — 4,1%, що пов'язано з активізацією економічної діяльності у нафтогазовому секторі, логістиці та промисловості. Едмонтон, адміністративний центр провінції, займає друге місце з приростом 3,6%. Для порівняння: найбільші міста інших провінцій, як-от Торонто (2,1%) чи Монреаль (1,9%), зростають помірнішими темпами. Це підкреслює важливу роль економічної спеціалізації регіонів у формуванні сучасної урбанізаційної динаміки.

Інша модель спостерігається в Онтаріо та Квебеку, де урбанізація тісно пов'язана з розвитком фінансового сектору, високих технологій, освіти та послуг. Місто Торонто залишається найбільшим фінансовим хабом країни з високою концентрацією ІТ-компаній, банків та міжнародних корпорацій. У 2024 році рівень зайнятості в ІТ-секторі Торонто перевищив 11% від загальної кількості працюючих — це один з найвищих показників у Північній Америці. Високий попит на кваліфіковану робочу силу вимагає постійного припливу населення, що стимулює як будівництво житла, так і розвиток транспортної інфраструктури. Монреаль, у свою чергу, зберігає лідерство у сфері культурної

індустрії, а також залучає іноземних студентів — у 2024 році їх кількість у місті сягнула понад 65 тисяч, що є рекордом за останнє десятиліття.

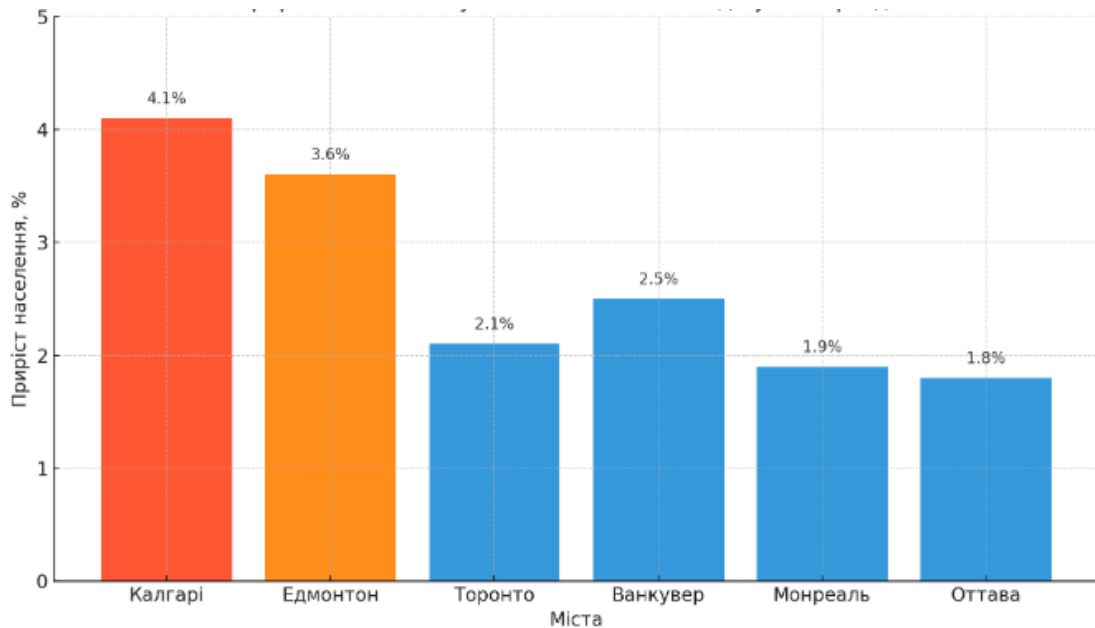

Рис. 3.2. Приріст населення у великих містах Канади у 2024 році

У Британській Колумбії модель урбанізації базується на торгівлі, логістиці та розвитку інноваційної економіки. Ванкувер, як ключове місто регіону, виконує роль мосту між Канадою та Азійсько-Тихоокеанським регіоном. У 2024 році вантажообіг порту Ванкувера зріс на 5,8%, що зумовило додаткове зростання в будівельному секторі, сфері послуг та муніципальному управлінні. Висока ціна на житло в місті, однак, стримує приплив нових мешканців до центральної частини, натомість стимулює розвиток урбанізованих передмість, зокрема у районах Саррі та Річмонд.

Таким чином, урбанізація в Канаді є складним процесом, що формується під впливом багатьох демографічних та економічних змінних. Висока концентрація населення в економічно привабливих регіонах, інтенсивні міграційні потоки, галузева спеціалізація регіонів та регіональна політика уряду створюють умови для динамічного, але водночас нерівномірного розвитку урбаністичного простору. Демографічний тиск на великі міста, з одного боку, посилює потребу в ефективному міському плануванні, а з іншого — відкриває можливості для розширення інфраструктури та інтеграції менш розвинених регіонів у загальнонаціональний урбаністичний ландшафт.

3.2. Характеристика найбільших міст Канади

Серед усіх міст Канади Торонто посідає перше місце як за чисельністю населення, так і за рівнем соціально-економічного впливу, що робить його яскравим прикладом сучасного багатонаціонального урбаністичного простору. Станом на початок 2024 року населення агломерації Велике Торонто (Greater Toronto Area, GTA) перевищило 6,9 мільйона осіб, з яких майже 3 мільйони проживають у самому місті. Таким чином, понад 16% усього населення країни зосереджено на відносно компактній території південного Онтарію, що створює як конкурентні переваги, так і численні виклики в управлінні просторовим розвитком.

Однією з ключових рис Торонто є виняткова етнокультурна різноманітність. За результатами останнього національного перепису 2021 року, понад 52% мешканців міста народилися за межами Канади, що робить його одним із найбільш мультикультурних міст світу. Найбільші етнічні групи включають вихідців із Південної Азії (13,8%), Китаю (11,1%), Філіппін (8,7%), країн Карибського басейну та Африки (6,9%), а також Європи (переважно Італії, Португалії, України та Польщі). За даними 2024 року, у шкільній системі Торонто використовується понад 180 мов, а англійська, хоч і є основною, не є рідною для більш ніж половини учнів. Такий склад населення створює унікальне соціокультурне середовище, яке потребує гнучкої мовної, освітньої та адміністративної політики.

З економічної точки зору Торонто є національним фінансовим і бізнес-центром. Саме тут розміщені головні офіси найбільших банків країни, фондова біржа (Toronto Stock Exchange), транснаціональні корпорації та технологічні стартапи. У 2024 році регіональний ВВП GTA перевищив 460 мільярдів канадських доларів, що становить понад 18% ВВП всієї Канади. Найдинамічнішими галузями залишаються фінансові послуги, страхування, інформаційні технології, логістика, нерухомість та творчі індустрії. Рівень зайнятості в секторі високих технологій у Торонто щороку зростає — у 2024

році він становив близько 11,5% всього ринку праці, що перевищує середньонаціональні показники.

Передмістя Торонто перетворюються на мегаполіс у межах мегаполісу. У 2024 році сукупне населення основних передмість Великого Торонто (Брамптон, Міссіссага, Вон, Маркхем) перевищило 3,2 мільйона осіб, що відповідає загальній чисельності населення провінції Британська Колумбія. Стабільний приріст у межах 2–3% щороку протягом останнього десятиліття є наслідком інтенсивної міграції. Це зумовило перетворення передмість на повноцінні інтегровані осередки агломерації, які вже давно вийшли за межі суто житлових функцій, включаючи комерційні, транспортні та промислові зони.

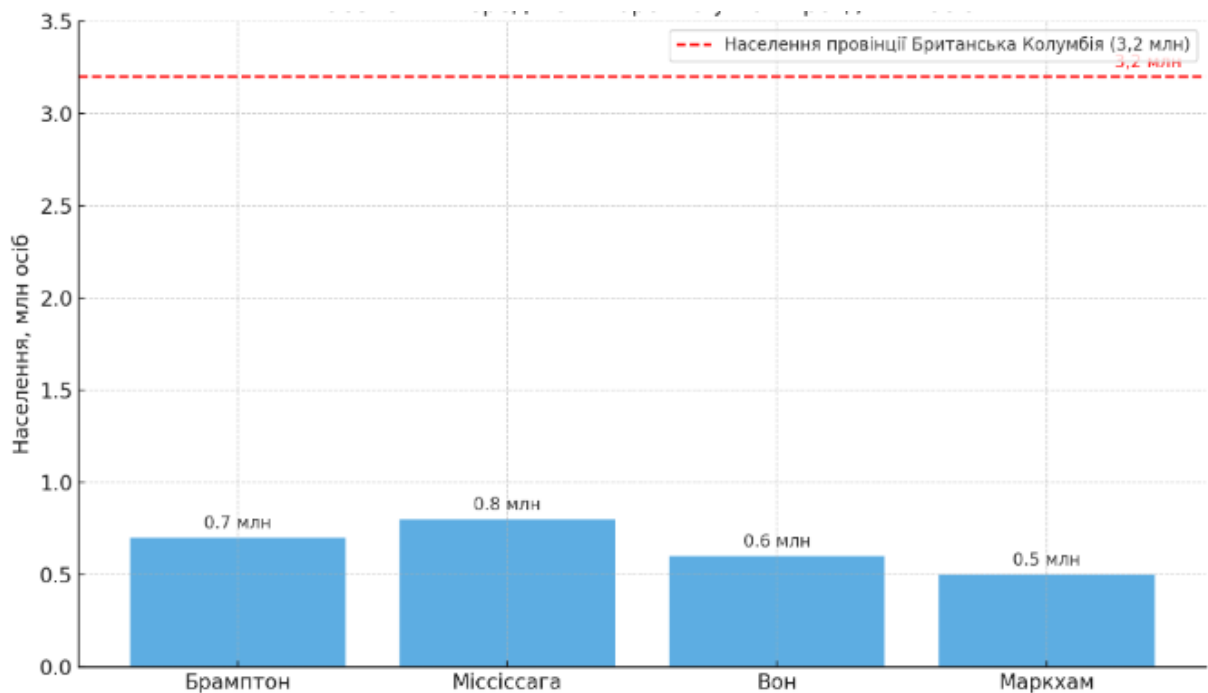

Рис. 3.3. Населення передмість Торонто у 2024 році, млн осіб

Попри очевидні економічні успіхи, Торонто стикається з низкою структурних проблем, пов'язаних із перевантаженням міської інфраструктури. Найгострішою є житлова криза: середня вартість житла в Торонто у 2024 році становила 1,17 мільйона канадських доларів, що на 9,4% більше, ніж у 2023 році. Рівень доступності житла (індекс співвідношення доходу до вартості житла) є одним з найнижчих у країні. Це призводить до стрімкого зростання

попиту на орендне житло, дефіциту квартир у середньому ціновому сегменті та геттоїзації окремих районів.

Другою серйозною проблемою є транспортна інфраструктура. За даними Transport Canada, мешканці GTA втрачають у середньому 85 годин на рік у заторах — один з найгірших показників серед мегаполісів Північної Америки. Попри активну модернізацію громадського транспорту (зокрема, розширення лінії метро Ontario Line), темпи зростання населення переважають інфраструктурні можливості. Крім того, рівень зношеності водопостачання, електромереж і каналізаційних систем у центральній частині Торонто перевищує 40%, що створює ризики для сталого функціонування міста в умовах кліматичних змін та зростання споживання.

Якщо Торонто являє собою приклад економічного та демографічного домінування, то Монреаль і Ванкувер демонструють іншу урбаністичну модель — ту, в якій історична спадщина, культурна ідентичність і природні обмеження поєднуються з потребами інноваційного розвитку та просторової трансформації. Обидва міста посідають важливе місце в канадському урбаністичному ландшафті, проте мають кардинально різні культурні коди, мовне середовище та стратегічні підходи до розвитку.

Монреаль, друге за населенням місто Канади, станом на 2024 рік налічував близько 4,4 мільйона мешканців у межах метрополійного регіону. Він є культурним та економічним центром провінції Квебек і водночас основним осередком франкомовної Канади — близько 73% його жителів вважають французьку мову рідною, тоді як англійську — лише 13%. Такий мовний ландшафт значною мірою визначає політику міста у сфері освіти, медіа, реклами та муніципального управління. У 2024 році понад 80% усіх державних послуг у місті надавались виключно французькою мовою, що є унікальним явищем в масштабах Північної Америки.

Культурна ідентичність Монреаля тісно пов'язана з його архітектурною спадщиною. Центральна частина міста — Vieux-Montréal — охороняється як історична зона, що накладає обмеження на нове будівництво та реконструкції. Така політика зберігає європейський характер забудови, але водночас стримує

вертикальне розширення міста. У 2024 році лише 11% усіх дозволів на будівництво у Монреалі стосувались об'єктів висотою понад 10 поверхів, тоді як у Ванкувері цей показник перевищив 27%.

На відміну від Монреаля, Ванкувер, розташований у провінції Британська Колумбія, є багатомовним і мультикультурним містом без домінування однієї етнокультурної групи. Станом на 2024 рік його агломерація налічувала понад 2,9 мільйона мешканців. Понад 45% населення народилися за межами Канади, а англійська мова, хоча й є офіційною, поступається в побутовому вжитку китайським діалектам, пенджабі, тагальській та перській. Така мовна та етнічна мозаїка зумовлює потребу в мультикультурному плануванні — наприклад, у шкільній системі міста офіційно викладаються понад 30 мов як додаткові.

З архітектурного погляду Ванкувер розвивається за принципом «висока щільність — висока якість життя». Так звана «ванкуверська модель» (Vancouverism), яка активно впроваджувалася з початку 2000-х років, передбачає будівництво компактних висотних житлових комплексів із зеленими зонами, велосипедною інфраструктурою та громадськими просторами. У 2024 році понад 62% нового житла в місті було зведено у формі висотних кондомініумів з інтеграцією енергоефективних технологій. Водночас географічні обмеження — гори з одного боку, океан з іншого — не дозволяють розширювати територію міста вшир, що стимулює вертикальну забудову.

Обидва міста стикаються з викликами перевантаження інфраструктури, проте Ванкувер демонструє вищий рівень впровадження інновацій. У 2024 році муніципалітет Ванкувера інвестував понад 420 мільйонів доларів у цифровізацію транспортних рішень, розвиток Smart City-технологій, впровадження «зелених» енергосистем та автоматизованого управління освітленням і водопостачанням. Для порівняння, аналогічні інвестиції в Монреалі становили близько 240 мільйонів, зосереджуючись переважно на модернізації громадського транспорту та енергетичної ефективності будівель.

Що стосується ринку праці, то Монреаль є провідним центром креативних індустрій, зокрема кіно, дизайну, музики та відеоігор. У 2024 році в місті функціонувало понад 250 студій з розробки ігор, у яких працювало більше

18 тисяч фахівців. Ванкувер, у свою чергу, зосереджує інвестиції у сфері біотехнологій, clean tech, логістики та портової інфраструктури. Порт Ванкувера (рис. 3.2) залишається найбільшим у країні за вантажообігом і забезпечує понад 100 тисяч робочих місць у регіоні.

Рис. 3.4. Порт Ванкувера

На тлі мультикультурного характеру Торонто, історичної спадщини Монреалю та інноваційного вектору розвитку Ванкувера, урбанізація в Альберті — зокрема у містах Калгарі та Едмонтон — відбувається за специфічною моделлю, тісно пов'язаною з розвитком ресурсної економіки. Ці два великі урбаністичні центри демонструють приклад стрімкого зростання, яке протягом останніх десятиліть зумовлюється насамперед видобутком нафти, газу, бітуму та супутніх галузей, пов'язаних із переробкою, логістикою та промисловістю.

Станом на 2024 рік чисельність населення Калгарі перевищила 1,65 мільйона осіб, а Едмонтону — близько 1,5 мільйона, що забезпечує провінції Альберта друге місце серед канадських провінцій за рівнем урбанізованості. Варто відзначити, що темпи приросту міського населення в обох містах суттєво вищі за середньонаціональні. Зокрема, у 2023–2024 роках Калгарі зросло на

4,1%, а Едмонтон — на 3,6%, що значною мірою пов'язано з внутрішньою міграцією з інших регіонів Канади та імміграцією з-за кордону. У структурі приросту Калгарі 57% припадає на зовнішню міграцію, тоді як у Едмонта — близько 52%.

Фундаментом урбаністичного розвитку цих міст є енергетичний сектор, зокрема видобуток нафти з нафтопісків Атбаски. Калгарі є фінансовим і корпоративним центром енергетичної промисловості — тут розміщені штаб-квартири понад 60% великих нафтогазових компаній Канади. У 2024 році саме в Калгарі було зосереджено 27% усіх інвестицій у видобувну галузь країни. Едмонтон, у свою чергу, виконує роль логістичного, адміністративного та виробничого вузла: у місті розташовано найбільші нафтопереробні потужності Альберти, індустріальні зони та транспортні хаби, які пов'язують північні райони з півднем країни.

Незважаючи на економічну динаміку, стрімке зростання населення та залежність від ресурсного сектору створюють серйозні виклики для сталого урбаністичного розвитку. Одним із них є нестабільність ринку праці, пов'язана з коливаннями світових цін на нафту. У 2020 році, під час кризи на енергетичному ринку, рівень безробіття в Калгарі сягав 15,5%. Хоча у 2024 році цей показник знизився до 6,8%, міська економіка залишається вразливою до зовнішньоекономічних факторів. Це вимагає диверсифікації економіки, яку міські адміністрації намагаються реалізувати через підтримку секторів ІТ, логістики та зеленої енергетики.

Житлова інфраструктура в обох містах розвивається швидкими темпами, але не завжди відповідає потребам сталого планування. У 2024 році в Калгарі було введено в експлуатацію понад 14 тисяч нових житлових одиниць, із яких лише 18% відповідали критеріям доступного житла. У передмістях Едмонта ситуація ще складніша: розширення міської межі призводить до зростання транспортного навантаження, збільшення викидів та урбаністичної фрагментації. Близько 64% мешканців Едмонта щоденно користуються особистим автотранспортом, тоді як громадським транспортом — лише 14%, що створює дисбаланс у мобільності та збільшує навантаження на екологію.

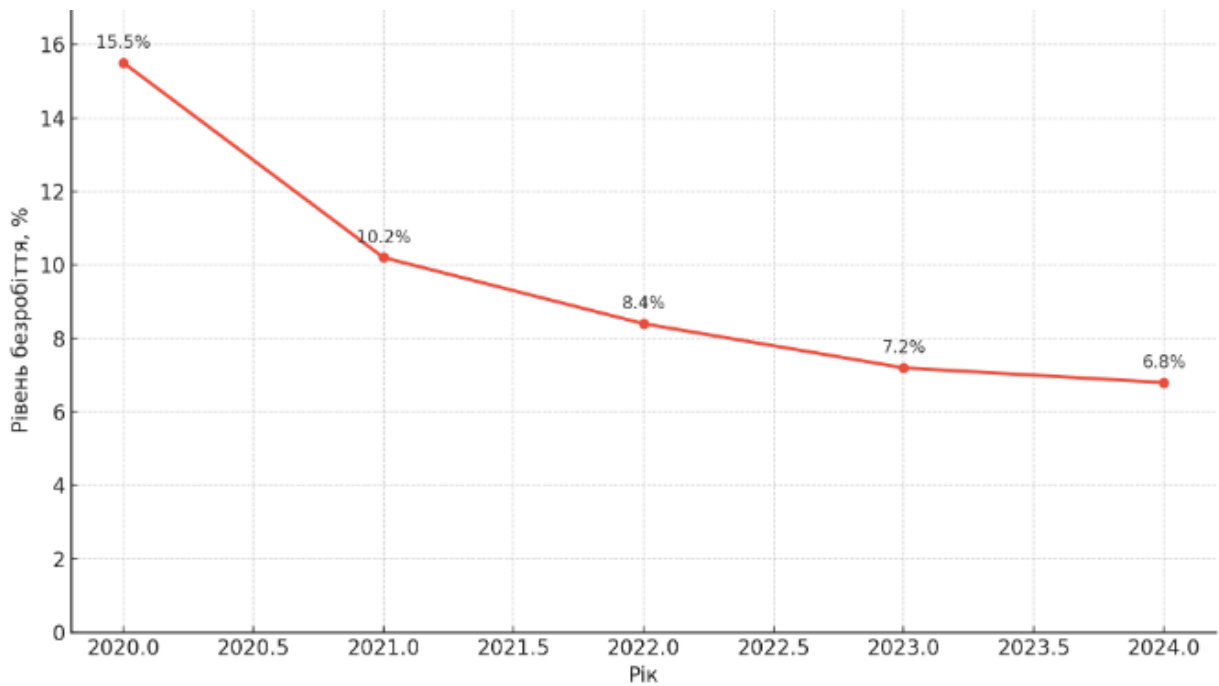

Рис. 3.5. Динаміка рівня безробіття в Калгарі (2020-2024)

З точки зору соціальної структури, міста Альберти демонструють зростання культурної різноманітності: у 2024 році понад 34% населення Калгарі та 32% населення Едмонтону склали представники етнічних меншин. Найбільші громади формують вихідці з Індії, Китаю, Філіппін, Ірану та Східної Європи. Це посилює потребу в адаптації соціальних послуг, інтеграційних програм і мультикультурного планування міського простору.

Екологічний аспект також є проблемним: промислове забруднення, збільшення кількості викидів CO_2 та нестача озелених зон викликають стурбованість серед місцевого населення. У 2024 році Калгарі посіло 7-ме місце серед канадських міст за рівнем викидів на душу населення. Муніципалітети обох міст запровадили плани переходу до низьковуглецевої економіки, включаючи електрифікацію громадського транспорту, розвиток велосипедної інфраструктури та зменшення використання викопного палива в житловому секторі, проте реалізація таких заходів відбувається повільно.

Підсумовуючи, Калгарі та Едмонтон є типовими прикладами міст, урбанізація яких формувалася під впливом ресурсно-сировинної моделі економіки. Вони демонструють високу динаміку росту, залежність від глобальних енергетичних трендів і значний потенціал для індустріального

розвитку. Водночас, без активної диверсифікації економіки, модернізації інфраструктури та впровадження принципів сталого розвитку ці міста залишаються вразливими до соціальних, екологічних та економічних ризиків.

3.3. Проблеми урбанізації в Канаді та шляхи їх розв’язання

Однією з найгостріших проблем урбанізації в Канаді станом на 2025 рік залишається житлова криза, яка охопила більшість великих міських агломерацій. Стрімке зростання населення внаслідок рекордної імміграції, внутрішньої міграції та урбаністичної концентрації спричинило дисбаланс між попитом і пропозицією на ринку житла. Це призвело до суттєвого подорожчання нерухомості, поглиблення соціальної нерівності, зростання орендних ставок і посилення тиску на державну політику в сфері міського планування.

За даними Канадської асоціації нерухомості (Canadian Real Estate Association, CREA), середня вартість житла по країні в квітні 2024 року сягнула \$729 000 CAD, що на 7,2% більше порівняно з аналогічним періодом 2023 року. Найдорожчими залишаються ринки Ванкувера та Торонто: у Великому Ванкувері середня ціна становила \$1,206 000 CAD, а в GTA — \$1,117 000 CAD. Такі ціни є недосяжними для середньостатистичних канадських родин, адже за оцінками RBC Economics, у 2024 році показник доступності житла (відсоток від доходу, необхідний для обслуговування іпотеки) перевищив 80% у Торонто та Ванкувері — найвищий рівень за всю історію спостережень.

Крім високих цін на власне житло, в країні спостерігається зростання вартості оренди. У 2024 році середня орендна ставка за однокімнатну квартиру в Торонто становила \$2,620 CAD, у Ванкувері — \$2,950 CAD, що на 12–15% більше, ніж у 2023 році. У містах другого рівня, таких як Галіфакс, Калгарі чи Квебек, темпи зростання орендної плати коливаються в межах 8–11% щорічно, що свідчить про загальнонаціональний характер проблеми.

Одним із головних чинників, які поглиблюють житлову кризу, є хронічна нестача нового доступного житла. Згідно з оцінками Canada Mortgage and

Housing Corporation (СМНС), країні необхідно побудувати щонайменше 5,8 мільйона одиниць житла до 2030 року, аби вийти на рівень доступності, що існував у 2003–2004 роках. При цьому темпи реального будівництва значно відстають: у 2023 році було введено в експлуатацію лише 220 тисяч одиниць житла, а у 2024 році — приблизно 237 тисяч, що на 15–20% нижче необхідного щорічного рівня.

Реагуючи на ситуацію, федеральний уряд Канади вжив низку заходів, спрямованих на подолання житлової кризи. У бюджеті на 2024 рік передбачено національний інвестиційний план обсягом \$15 мільярдів CAD на стимулювання будівництва доступного житла протягом п'яти років. Основними інструментами є:

- Програма безвідсоткових кредитів для муніципалітетів, які інвестують у житло економкласу;
- Фонд розвитку спільнот, що передбачає субсидії для будівельних компаній, які реалізують проєкти з орендного житла з фіксованою ціною;
- Зменшення податку на додану вартість (GST) на нове орендне житло, що, за оцінками уряду, дозволить здешевити нові проєкти на 5–10%;
- Фінансова підтримка домогосподарств із низьким та середнім рівнем доходів у формі одноразових виплат на оренду (наприклад, програма Canada Housing Benefit).

Крім того, влада активно стимулює використання державних земель під житлове будівництво, зменшує бюрократичні бар'єри для девелоперів та пришвидшує процеси узгодження дозволів на забудову. У 2024 році було запущено Національний реєстр житлових проєктів, який дозволяє прозоро відстежувати етапи будівництва в реальному часі. Це є частиною ширшої стратегії урядової цифровізації ринку нерухомості.

Проте, попри вжиті заходи, кризу ще не вдалося подолати. Експерти СМНС попереджають, що якщо не буде впроваджено додаткових фіскальних стимулів і міжрівневої співпраці між федеральною, провінційною та місцевою владою, дефіцит доступного житла до 2030 року може зрости на понад 1,2

мільйона одиниць.

Житлова криза, яка охопила великі канадські міста, нерозривно пов'язана із зростанням навантаження на транспортну інфраструктуру. Швидке розширення урбанізованих територій, переміщення населення до передмість і зростаюча залежність від особистого транспорту призвели до хронічного перевантаження дорожньої мережі, збільшення тривалості поїздок, високого рівня заторів і негативного впливу на екологічний стан міського середовища. У 2024 році ці фактори стали одними з головних викликів для урбаністичного управління в Канаді.

Згідно з даними компанії INRIX, яка аналізує мобільність у містах, мешканці Торонто у 2024 році в середньому втратили 82 години на рік у заторах, що вивело місто на 3-тє місце серед найперевантаженіших у Північній Америці. У Ванкувері аналогічний показник становив 75 годин, у Монреалі — 69 годин, у Калгарі — 51 година. Основною причиною цього є розрив між темпами зростання населення та розвитком дорожньої та громадської транспортної інфраструктури. Більше 73% жителів передмість щоденно користуються автомобілями, що створює надмірне навантаження на центральні артерії.

Таке перевантаження напряду впливає на рівень шкідливих викидів. У 2024 році транспортний сектор залишався другим за обсягом джерелом парникових газів у Канаді, забезпечуючи понад 24% загальних викидів CO², згідно з офіційними даними Environment and Climate Change Canada. Найвищі обсяги викидів на душу населення спостерігались у містах Калгарі та Едмонтон, де рівень автомобілізації найвищий, а громадський транспорт менш розвинений. Так, у Калгарі на 1 000 мешканців припадає 643 транспортних засоби, що перевищує навіть середні показники США.

У відповідь на ці виклики канадські мегаполіси почали реалізовувати програми з впровадження «зеленого транспорту» та стратегій розумного міського планування (smart urban planning). Для прикладу, у Ванкувері продовжується реалізація стратегії «Climate Emergency Action Plan», згідно з якою до 2030 року 90% щоденних поїздок у місті мають здійснюватися пішки,

на велосипеді або громадським транспортом. У 2024 році вже понад 53% пересувань у центральній частині міста відповідали цим критеріям, що є найвищим показником серед усіх мегаполісів Канади.

У Торонто ведеться масштабне розширення громадського транспорту — будівництво лінії метро Ontario Line (розрахована на 388 тисяч пасажирів щодня) є ключовим інфраструктурним проєктом, завершення якого заплановано на 2031 рік. Також у 2024 році було відкрито 16 км нової лінії швидкісного трамвая (Light Rail Transit) у районі Eglinton, що дозволило зменшити час у дорозі до центру на 25–30%.

Едмонтон і Калгарі, зважаючи на меншу щільність забудови, зосереджуються на розвитку електромобільної інфраструктури. У 2024 році в Альберті діяло понад 1 600 електрозарядних станцій, що на 42% більше, ніж у 2022 році. У Калгарі запроваджено муніципальну програму субсидування електробусів: до кінця 2024 року парк громадського транспорту поповнився 115 електричними автобусами, що обслуговують основні маршрути між центром та передмістями.

У Монреалі пріоритетом є інтеграція громадського транспорту з екологічними компонентами. У 2024 році було завершено будівництво першої черги автоматизованої швидкісної лінії REM (Réseau express métropolitain), яка об'єднує основні райони міста з аеропортом і південними околицями. Лінія обслуговує до 250 тисяч пасажирів на день, зменшуючи трафік на автострадах на до 15% у години пік.

Отже, проблема перевантаження транспортної інфраструктури в Канаді є багатоаспектною — вона охоплює мобільність, екологію, соціальну справедливість і доступ до послуг. Попри відмінності у підходах, усі великі канадські міста консолідують зусилля в напрямку декарбонізації транспорту, розвитку інтегрованих перевезень і впровадження цифрових технологій у плануванні. Результати 2024 року демонструють прогрес, але для досягнення сталого ефекту потрібні ширші інвестиції, міжрівнева координація та зміна пріоритетів у формуванні міського простору — від автомобілецентричного до людиноцентричного.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Загальне визначення терміну «урбанізація» можна сформулювати як процес зростання чисельності міського населення, розширення територій міських поселень та підвищення ролі міст у соціально-економічному, культурному і політичному житті країни чи регіону.

Вчені виділяють кілька основних підходів до визначення урбанізації. Перший підхід розглядає урбанізацію як демографічний процес, що характеризується зростанням частки міського населення у загальній чисельності населення країни чи регіону. Другий підхід акцентує увагу на соціально-економічних аспектах урбанізації. Третій підхід до визначення урбанізації зосереджується на територіальному аспекті. Четвертий підхід стосується культурного і поведінкового аспекту урбанізації.

2. На розвиток урбанізаційних процесів у Канаді впливають історико-географічні, природно-географічні та суспільно-географічні чинники.

Перший етап урбанізації в Канаді можна віднести до періоду колонізації і становлення першої економічної бази в середині XVII століття. Другий етап урбанізації Канади можна віднести до кінця XVIII – початку XIX століття, коли країна стала більш активно розвивати свою економіку й інфраструктуру. Третій етап розвитку урбанізації в Канаді припадає на другу половину XIX століття і початок XX століття, коли на тлі економічного зростання і розвитку транспорту почала формуватися інфраструктура великих міст. Четвертий етап урбанізації Канади можна віднести до середини XX століття, коли країна пережила значні економічні і соціальні трансформації, а процес урбанізації набув великих масштабів. П'ятий етап урбанізації Канади починається в середині 1960-х років і триває до сьогоднішнього часу. Він відзначений процесами деурбанізації та реурбанізації, а також активним розвитком субурбанізації.

Урбанізація Канади має певні просторові диспропорції. Більшість великих міст розташовані в південній частині країни, що зумовлено кількома чинниками: доступністю до природних ресурсів, сприятливими кліматичними

умовами для ведення сільського господарства та розвитку промисловості, а також економічними зв'язками з іншими країнами, зокрема США. Північні регіони Канади залишаються малонаселеними і розвиваються повільно через велику віддаленість від основних економічних центрів і суворі природно-кліматичні умови.

3. Урбанізаційні процеси в Канаді мають виразну регіональну нерівномірність, яка найяскравіше проявляється в чіткому розподілі між східною та західною частинами країни. Найвищі рівні урбанізації спостерігаються у східній частині, зокрема в провінціях Онтаріо та Квебек. У цих регіонах зосереджено понад 60% усього міського населення Канади, при тому що вони займають лише приблизно 20% її території.

Висока концентрація населення в економічно привабливих регіонах, інтенсивні міграційні потоки, галузева спеціалізація регіонів та регіональна політика уряду створюють умови для динамічного, але водночас нерівномірного розвитку урбаністичного простору. Демографічний тиск на великі міста, з одного боку, посилює потребу в ефективному міському плануванні, а з іншого – відкриває можливості для розширення інфраструктури та інтеграції менш розвинених регіонів у загальнонаціональний урбаністичний ландшафт.

4. Найбільшими містами Канади є 3 міста-мільйонери: Торонто (2,6 млн. осіб), Монреаль (1,6 млн. осіб) і Калгарі (1,1 млн. осіб). Половина канадців розміщується у трьох урбанізованих зонах: у приозерному краї з центром у Торонто, у провінції Квебек із центром у Монреалі та на узбережжі Тихого океану в смузі між містами Ванкувер та Вікторія. Найбільшою міською агломерацією є Торонто – Гамільтон (6,5 млн. осіб). До категорії світових міст належать 5 канадських міст: Торонто, Монреаль, Ванкувер, Калгарі та Едмонтон. Найбільшим з них є мегаполіс у провінції Онтаріо – так званий коридор Квебек – Уінздор (понад 18 млн. осіб). Найбільші його ядра – світові міста Торонто і Монреаль та агломерація Оттава – Гатіно.

5. Однією з найгостріших проблем урбанізації в Канаді станом на 2025 рік залишається житлова криза, яка охопила більшість великих міських

агломерацій. Стрімке зростання населення внаслідок рекордної імміграції, внутрішньої міграції та урбаністичної концентрації спричинило дисбаланс між попитом і пропозицією на ринку житла. Це призвело до суттєвого подорожчання нерухомості, поглиблення соціальної нерівності, зростання орендних ставок і посилення тиску на державну політику в сфері міського планування.

Проблема перевантаження транспортної інфраструктури в Канаді є багатоаспектною – вона охоплює мобільність, екологію, соціальну справедливість і доступ до послуг. Усі великі канадські міста консолідують зусилля в напрямку декарбонізації транспорту, розвитку інтегрованих перевезень і впровадження цифрових технологій у плануванні. Результати 2024 року демонструють прогрес, але для досягнення сталого ефекту потрібні ширші інвестиції, координація та зміна пріоритетів у формуванні міського простору – від автомобілецентричного до людиноцентричного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білорус О. Г. Глобалізація. Прийняти виклик часу // Віче. 2000. № 12. С. 131–146.
2. Білорус О. Г., Гончаренко М. О., Зленко В. А. та ін. Глобалізація і безпека розвитку. Київ: КНЕУ, 2002. 780 с.
3. Безпека людського розвитку в правовій, соціальній державі: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Харків: НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2013. 850 с.
4. Безрукова Н. В. Сучасні проблеми глобальної економіки // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. 2011. № 6 (2). С. 39–42.
5. Бутко М. П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці. Київ: Знання України, 2005. 476 с.
6. Гай-Нижник П. П. Лібералізм як філософська, політична та економічна теорія: нарис історії становлення та розвитку // Гілея. 2014. Вип. 9 (88). С. 5-14.
7. Глобальна економіка ХХІ століття: людський вимір: монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот та ін. Київ: КНЕУ, 2008. 420 с.
8. Данилишин Б. М., Клиновий В. Д., Пепа Т. В. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка: навч. посібник. Ніжин: ТОВ вид-во «Аспект-Поліграф», 2007. 688 с.
9. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети. Київ: Наукова думка, 2006. 511 с.
10. Єрмоленко О. О., Красноносова О. М. Теоретичні аспекти формування просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів в економіці регіону // Регіональна економіка. 2013. № 1. С. 52–56.
11. Коломийцева О. В. Стратегія структурних змін економіки регіонів: методологія і практика. Черкаси: Брама-Україна, 2010. 372 с.

12. Лук'яненко Д. Г., Білорус О. Г., Губський Б. В. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації. Київ: КНЕУ, 2001. 538 с.
13. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків: колект. наук.-аналіт. моногр. / за ред. Е. М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. 496 с.
14. Мазур А. Г. Регіональна парадигма суспільного розвитку. Вінниця: Книга-Вега, 2007. 165 с.
15. Модернізація України – наш стратегічний вибір: щорічне послання Президента до Верховної Ради. Київ, 2011. 416 с.
16. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю. М. Пахомов, Д. Г. Лук'яненко, Б. В. Губський. Київ: Україна, 1997. 240 с.
17. Регіонально-просторові системи України: методологія і сучасна практика формування. Київ: РВПС України НАН України; Черкаси: Брама-Україна, 2006. 423 с.
18. Соціальна держава: досвід політико-економічного аналізу: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Харків: НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2012. 275 с.
19. Столярчук Я. М. Глобальні асиметрії економічного розвитку. Київ: КНЕУ, 2009. 302 с.
20. Фомішин С. В. Інтернаціональні форми дії закону нерівномірності економічного розвитку // Вісник Донецького університету економіки та права. 2009. № 2. С. 9–13.
21. Холод Н. М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. 442 с.
22. Schwab K., Sala-i-Martin X. The Global Competitiveness Report 2014–2015. Full Data Edition. Geneva: World Economic Forum, 2014. 565 p.
23. Villaverde J., Maza A. Regional Disparities in the EU. Are They Robust to the Use of Different Measures and Indicators? Stockholm: Swedish Institute for European Policy Studies, 2011. 54 p.